

Zesentwintigste jaargang · nummer 51 · juni 2018

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**Couperus
in transit**

Couperus Digitaal

Bezoek de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijdladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met meer dan 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Volg Couperus ook op facebook en twitter**

Actuele berichten over alles rond Couperus en het Genootschap

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

Inhoud

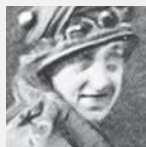

Esther de Jong tijdens de presentatie van het programma Couperus in transit ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van het Genootschap in Diligentia.
Foto: Paul Hoes.

- Tom-Eric Krijger **4**
Een 'aristocraat van den geest'?
Een receptiegeschiedenis van de werken van Louis Couperus in vrijzinnig-protestantse kring

- Peter Storm van Leeuwen **19**
'Waarde tante'
Een brief van grootpapa Petrus Theodorus Couperus uit 1820

3 Geachte donateurs

- 16 Hester Meuleman**
Couperus en de Leidse gymnasiasten
Aan het werk met Couperus deel 2

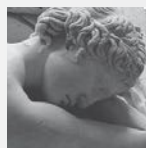
- 25 'Beste Van Booven'**
Brief van Elisabeth Couperus-Baud aan Henri van Booven en rouwkaart Couperus

De passatist 28

- 30 Nick van Tilburg**
Een prachtuitgave met een droevig verhaal
De productie en distributie van de bibliofiele uitgave van De ode

- Rémon van Gemeren **36**
Een gracieus boek voor degelijke en solide Hollanders
Couperus & de contemporaine kritiek (reprise)

- 42 Nieuwsbrief**
Louis Couperusmuseum

- Van en Over **47**
Korte Arabesken
't Citaat

- 53 Kippenvel of vergetelheid: het hertalen van Couperus' romans**
Twee meningen

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Bijzonder hoogleraar Literaire Kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet*. Henriette Roland Holst 1869-1952.

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*.

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle*, *Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Was hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus*; *Louis Couperus en Pier Pander*; *Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*. Winnaar van de Couperuspenning 2007.

Mevr. prof. dr. J.E. Koch

Emeritus hoogleraar Neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Drs. A. Meinderts

Directeur van het Literatuurmuseum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijvers Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidt een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Bestuur:

Drs. Annebeth Simonsz
Toni Termeulen
Drs. Inge van Es
Mr. Pieter Verhaar
Drs. Peter Hoffman
Drs. Hester Meuleman

Voorzitter
Penningmeester
Secretaris
Vice-voorzitter
Algemeen lid
Algemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting. Kamer van Koophandel: 41157707.

Geachte donateurs,

Toen we bezig waren met het afronden van dit nummer, was er in de media hernieuwde aandacht voor een al bestaande discussie. Moeten oude en inmiddels voor velen moeilijk leesbare teksten hertaald of zelfs bewerkt worden? Literair weblog Tzum heeft zich al enige malen gemengd in deze discussie, onlangs nog vanwege het besluit om historische letterkunde niet langer een verplicht onderdeel van de tweedegraads lerarenopleidingen te laten zijn. Marita Mathijssen en Ronald Giphart spraken zich uit voor hertalingen. Michelle van Dijk ging aan de slag met die boodschap en is subiet begonnen met het hertalen van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Het leek ons interessant haar pleidooi voor hertalingen te lezen, en gelukkig was zij bereid dat voor dit nummer te schrijven. Redacteur Rémon van Gemeren reageerde op dit pleidooi.

Dit geeft maar aan dat velen het de moeite waard vinden oudere en in het bijzonder Couperus' teksten over te brengen op jongere generaties. In het kader van het vijftwintigjarige bestaan van het Louis Couperus Genootschap wilden wij daar zelf een bijdrage aan leveren door aan jonge Nederlandse artiesten te vragen of zij een lied wilden maken op basis van een reisverhaal van Couperus. Het resultaat was een gedenkwaardige avond in Diligentia op de Genootschapsdag 2018 en een prachtige cd. Het project heet *Couperus in transit*: onderweg door verschillende landen, maar ook door de tijd. Zelf was ik in de gelukkige positie de teksten die als inspiratiebron moesten dienen te kiezen en ik werd bij elk nieuw nummer blij verrast door het enthousiasme en de geïnspireerdheid van de makers.

Een andere rode lijn door dit nummer zijn verschillende, deels nog niet eerder afgedrukte brieven. Peter Storm van Leeuwen schreef over een fraaie brief van de grootvader van Couperus, Hans Matla verkreeg een brief van Elisabeth Couperus-Baud aan Henri Van Booven en Han Peek een van de rouwkaarten van Couperus die in dit nummer zijn afgebeeld en waar nodig getranscribeerd. Ook interviewde ik Bart Vieveen, rector van het Stedelijk Gymnasium Leiden, die een door Couperus geschreven briefkaart in zijn bezit kreeg.

Het nummer opent met een receptiegeschiedenis van het werk van Couperus uit godsdienstwetenschappelijk perspectief door Tom-Eric Krijger. Nick van Tilburg onderzocht de bibliothele uitgave van *De ode* en Rémon van Gemeren hernam onze oude rubriek Couperus & de contemporaine kritiek nog een keer met de receptie van *Oostwaarts*. Daarnaast vindt u onze vaste rubrieken.

Het project *Couperus in transit* werd mogelijk gemaakt door een legaat van jonkheer mr. J.C. Baud, een achterneef van Elisabeth Couperus-Baud, waar voorzitter Annebeth Simonsz in Korte Arabesken iets over vertelt. Wij zijn daar zeer dankbaar voor, net als voor uw onmisbare steun. Een van de liedjes uit dit project heet 'Koud in Algiers' door Massih Hutak en Janne Schra en is gebaseerd op het verhaal van Couperus uit *Met Louis Couperus in Afrika* over de komst van de bokser Carpentier naar Algiers op het moment dat Couperus daar is. Couperus beschrijft dat hij 'langs lijnen van geleidelijkheid' Carpentier ziet en Hutak voegde daar enigszins Proustiaans aan toe: 'Zij hebben horloges, maar wij hebben de tijd'. En zo is het maar net. ♣

Namens het bestuur en de redactie,
Hester Meuleman

Een ‘aristocraat van den geest’?

Diverse auteurs, onder wie Henri van Booven, noemden Louis Couperus een ‘aristocraat van den geest’. Uit de receptie van Couperus’ werk in vrijzinnig-protestantse kring tussen 1891 en 1923 blijkt echter dat niet iedereen het daar mee eens was. Wat wordt er nu precies bedoeld met een ‘aristocraat van den geest’ en hoe zat het eigenlijk met de receptie in bovengenoemde kring? Die is namelijk niet algemeen bekend.

Door Tom-Eric Krijger

Naar aanleiding van een tentoonstelling over leven en werk van Louis Couperus die eind 1923, enkele maanden na diens dood, was ingericht in Den Haag, verscheen op 24 november dat jaar een artikel in opinieweekblad *De Amsterdammer*.

De auteur in kwestie, Adrianus Baltus van Tienhoven (1888-1931), was van de geëxposeerde boeken – ‘mindere grootheden als b.v. Thérèse Hove [sic¹] zouden een grooter stapel eigen werk kunnen bijeenbrengen’ – en kunstwerken – ‘het portret dat van Wely [sic²] van den schrijver maakte is genoeg bekend, en op het bronzen plaquet van Begeer³ zouden aanmerkingen te maken zijn’ – als afzonderlijke objecten niet bijzonder onder de indruk. Nu zij daar zo naast elkaar waren uitgesteld, was hij evenwel rondt geïmponeerd. In de kleine tentoonstellingsruimte, het expositiezaaltje van kunsthandel Arti, waande Van Tienhoven zich in de ‘geestelijke chapelle ardente’ van Couperus – ‘die hoogst merkwaardige figuur van Couperus’ was hem daar weer tot leven gekomen, zeker toen hij zijn blik had gericht op het voornoemde portret. Daarop is Couperus vereeuwigd als een ‘gentleman of leisure’ met ‘een hautain ironisch lachje op zijn fijn aristocratisch gelaat’. Meer nog dan een aristocraat in zijn voorkomen was Couperus volgens Van Tienhoven een ‘aristocraat van den geest’ geweest⁴ – een term die Henri van Booven (1877-1964) tien jaar later in zijn Couperusbiografie eveneens zou hanteren.⁵

Deze typering van Couperus was niet nieuw – begin 1901 had Johan de Meester (1860-1931) haar al gebruikt in een artikel in de door hem geredigeerde rubriek ‘Kunst en Letteren’ in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*,⁶ tot ongenoegen van de remonstrantse predikant Jan Herman de Ridder jr. (1858-1902). ‘Ik denk er niet aan,’ zo had De Ridder in reactie op literatuurcriticus De Meester geschreven in het *Bijblad voor Rotterdam* van het vrijzinnig-protestantse weekblad *Nieuw Leven*,

mij een oordeel aan te matigen over de literarische waarde van zijn [Couperus’, TK] boeken, en zijn groot talent ontken ik allerminst. [...] Maar een meesterschap over den vorm maakt een mensch niet tot het hoogste, dat hij zijn kan, geestes-aristocraat. Daarvoor moet men nog wel wat anders zijn dan de auteur Couperus.⁷

Onder geestverwanten stond De Ridder in zijn oordeel niet alleen – vrijzinnig-protestantse tijdgenoten die zich net als hij over Couperus hebben uitgelaten, lieten duidelijk blijken zijn woorden te onderschrijven. Waarom was dat het geval? Op grond waarvan is Couperus, met andere woorden, bij zijn leven in vrijzinnig-protestantse kring het predicaat

'aristocraat van de geest' algemeen ontzegd? Om die vraag te beantwoorden, volgt na een korte duiding van het begrip 'aristocratie van de geest' tegen de achtergrond van het Nederlandse vrijzinnig-protestantisme rond 1900, een analyse van in de vrijzinnig-protestantse pers verschenen besprekingen van enkele van Couperus' publicaties. Omdat deze boekbesprekingen in meerderheid *niet* zijn opgenomen in de digitale recensiedatabank van het Couperusgenootschap, werpt dit artikel in algemene zin nader licht op de receptiegeschiedenis van Couperus' oeuvre.

Aristocratie van de geest

'Aristocratie' is een leenwoord uit het Oudgrieks, dat zich laat vertalen als 'heerschappij van de besten'. Wat in het Oude Griekenland al spoedig, in de loop van het eerste millennium vóór Christus, was uitgegroeid tot hét doorslaggevende criterium op basis waarvan iemand tot de 'besten' werd gerekend, was geboorte: aan de Oudgriekse bestuurspraktijk kwam de overtuiging ten grondslag te liggen dat de kwaliteiten (zoals deugdzaamheid, doortastendheid, krijgshaftigheid, retorische begaafdheid en doordachtheid) waarover iemand zou moeten beschikken om in een samenleving de lakens uit te delen, van vader op zoon werden overgeërfd.⁸ Leiderschap door erfopvolging ontwikkelde zich in de vroege middeleeuwen in Europa tot norm – er vormde zich een piramidale, hiërarchisch geordende kaste van aristocraten die op grond van afstamming exclusieve machtsaanspraken konden laten gelden: de adelstand.⁹ Deze invulling van 'aristocratie' kwam onder druk te staan vanaf de achttiende eeuw. Als gevolg van de Verlichting (de acceptatie van de menselijke rede als enige kenbron) en toenemende machtsaspiraties van een zelfbewust en financieel autonoom geworden burgerij, vatte toen in literaire en filosofische kringen de overtuiging post dat leiding in een maatschappij niet zou moeten uitgaan van een geboorteadel, maar van een 'aristocratie van de geest', van degenen die zich in geestvermogen boven anderen verheffen.¹⁰ In Nederland deed dit begrip opgeld in de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw, ter karakterisering van cultuurdragers, geleerden en opinieliders. Als 'aristocraat van de geest' zijn vooral diverse bellettristen en letterkundigen – naast Couperus onder anderen auteurs Lodewijk van Deysel (1864-1952) en Israël Querido (1872-1932) en dichter Carel Steven Adama van Scheltema (1877-1924) – en ook wel wetenschappers en politici – onder wie de vrijzinnig-hervormde theoloog Lodewijk Willem Ernst Rauwenhoff (1828-1889) en de Amsterdamse, sociaal-democratische wethouder Floor Wibaut (1859-1936) – bestempeld.

Het belang van een 'aristocratie van de geest' die in cultuur en maatschappij de eerste viool zou moeten spelen, vormde impliciet een dominant leidmotief in de vrijzinnig-

Foto van het portret dat Antoon van Welie in 1916 van Couperus maakte. Bron: Literatuurmuseum, Den Haag.

protestantse opiniepers in de decennia rond 1900.¹¹ Vrijzinnigen of ‘modernen’, zoals zij vóór 1900 bekendstonden, gingen zich in het derde kwart van de negentiende eeuw in diverse Nederlandse kerkgemeenschappen – die der hervormden, lutheranen, doopsgezinden en remonstranten – manifesteren. In hun geloofsbeleving lieten zij zich inspireren door de theologiebeoefening zoals die een kwarteeuw eerder voor het eerst aan de universiteit van het Duitse Tübingen vorm had gekregen en sinds het einde van de jaren 1840 in Nederland vooral aan de universiteit van Leiden tot ontwikkeling was gekomen. Deze theologiebeoefening stelde op de zogeheten ‘historisch-kritische methode’, op grond waarvan bestudering van de Bijbel plaatsvond met gebruikmaking van en in overeenstemming met filologische, geschiedkundige en natuurwetenschappelijke theorieën en inzichten, en die resulteerde in een ontkenning van bovennatuurlijke ‘wonderen’. Vrijzinnigen meenden dat dergelijk historisch-kritisch Bijbelonderzoek het ‘ware christendom’ – geen heilsleer, maar een geheel van levensbeginselen ter karaktervorming – achter de letterlijke Bijbeltekst tevoorschijn haalde en noopte tot hervormingen in kerk én maatschappij. Het kerkelijk leven was immers ingericht op grond van leerstellingen – voortvloeiend uit het geloof in Jezus Christus als verlosser van aangeboren zondigheid – die huns inziens door historisch-kritisch Bijbelonderzoek waren gelogenstraft en de ontwikkeling van een persoonlijk, in individuele gevoelservaringen geworteld en in individueel gekozen woorden geuit geloofsleven in de weg stonden. Daarnaast namen vrijzinnigen waar dat allerlei sociale misstanden (zoals pauperisme, alcoholisme, prostitutie, een gebrek aan gemeenschapszin, on- of laaggeschooldheid) individuen in de volle ontplooiing van de eigen persoonlijk

hoofdredacteur van weekblad *De Hervorming* tot de belangrijkste vrijzinnige opiniemakers behoorde, in één van de eerste in die kring aan Couperus gewijde literatuurbeoordelingen direct de toon. Oorerend over 'het fatalisme in onze jongste letterkunde' in 1891, op de jaarlijks in Amsterdam gehouden vergadering van moderne theologen, verklaarde hij Couperus' romans *Eline Vere* en *Noodlot* als symptomatisch te beschouwen voor wat hij 'een ziekteverschijnsel van onzen tijd' noemde, namelijk de in contemporaine romanliteratuur tot uitdrukking komende neiging tot en verheerlijking van 'willeloze apathie, levensmoede melancholie, hopelooze lijdelijkheid, [...] cynische ontkenning van 't onderscheid tusschen goed en kwaad, [...] verloochening van specifieke menschenadel, [...] gewetenloze [...] beestelijkheid'.¹⁵ Wat Couperus volgens Van Loenen Martinet zwaar aan te rekenen viel, was niet zozeer dat hij schreef over allerlei aandriften en aanvechtingen waarmee een mens te worstelen heeft – ofschoon het gedetailleerde en weinig omfloerste karakter van zijn beschrijvingen beslist niet van goede smaak getuigde –, als wel dat hij zijn personages deze worsteling niet te boven liet komen; de personages in *Eline Vere* en *Noodlot* weten hun hartstocht, moorddadigheid en andere zelfdestructieve zielenroerselen niet te overwinnen, maar geven zich hieraan uiteindelijk volledig over. Door 'ook maar de flauwste herinnering aan godsdienst', als kracht die daaraan tegenwicht kan bieden, uit zijn romans te 'verbanen', wekte Couperus de indruk dat de mens zich het leven maar moet laten overkomen, zonder streng de hand te houden aan idealen en levensbeginselen ter beteugeling van genot-, heb-, wraak- en zelfzucht en ter vertroosting van zielensmart. Hij miskende zo de 'opdracht' die naar de woorden van Van Loenen Martinet op 'de met letterkundig talent begaafden' rustte, om te 'getuigen van reiner en hooger levensdrang'. Vrijzinnig-protestanten wachtte daarom op hun beurt 'de taak om een zedelijk en geestelijk milieu te vormen, waarbinnen [...] de talenten die opdracht gevoelen, en aanvaarden, en volvoeren'.¹⁶ Tijdens de nabespreking die ter vergadering op zijn referaat volgde, kreeg Van Loenen Martinet alom bijval: door het voor te stellen alsof de mens volstrekt willoos staat tegenover wat hij in zijn leven uitwendig meemaakt zowel als hoe zijn lotgevallen hem inwendig beïnvloeden, knakten auteurs als Couperus de geestkracht van hun lezers.¹⁷

In het fatalisme waarvan Couperus' romans zijn doordrenkt, herkenden vrijzinnigen iets van de volgens hen door historisch-kritisch Bijbelonderzoek gelogenstrafte wereldbeschouwing der christelijke orthodoxie – Couperus had slechts God Die alles bestiert en tegen Wiens wil de mens niets kan inbrengen, vervangen door een noodlot waaraan de mens zich evenmin kan onttrekken. In een anonieme bespreking in *De Hervorming* van het in 1892 uitgegeven *Extaze* heette het zelfs dat Couperus uitging van 'een oude wereldopvatting, die men gestorven kon wanen, met haar strak dualisme, haar volstreckte scheiding tusschen hemel en aarde, ideaal en werkelijkheid' – '[e]en oude levensbeschouwing, thuisbehorende in de middeneeuwen'.¹⁸ Het uitgangspunt voor zijn romans dat Couperus vond in een 'bovennatuurlijke' inwerking van een 'noodlot' op de aardse werkelijkheid, voedde, zo oordeelde de vrijzinnig-hervormde predikant Laurentius Knappert (1863-1943) later dat jaar in hetzelfde blad bij de verschijning van *Eene illuzie*,

Spotprent
van Johannes van
Loenen Martinet.
Bron: Uilenspiegel,
1896.

Prof. dr. Laurentius
Knappert, 1917.
Fotograaf onbekend.
Bron: Nationaal
Archief/Collectie
Spaarnestad/
Het Leven.

'bijgeloovige gedachten' en 'ziekelijke dromerijen'. Het aanwakkeren van dergelijke zinsbegoochelingen achtte Knappert even zielsverwoestend als het al te zeer prikkelen van de zinnen: 'Alle pornografische is uit den booze, ook al brengt zij meesterwerken voort van letterkundige waarde; zoo is ook, al heeft de pen van Louis Couperus het voortgebracht, elk boek een dreigend gevaar, waarin wordt gespeeld met dat half-mystieke, half-bijgeloovige ronddwalen in een betooverde wereld.'¹⁹

Dat 'alle pornografische' voor Couperus echter net zo min 'uit den booze' was als het 'rondwalen in een betooverde wereld', bleek Knappert en de huisrecensent van *De Hervorming* na lezing van *Hoge troeven*. Alsof, zo schreef laatstgenoemde in 1896, het nog niet erg genoeg was dat deze roman zich afspeelt in een 'lichamelijk en zedelijk bedorven hofwereld', liet Couperus hofdame Elena, de enige hoofdpersoon bij wie in potentie de wilskracht aanwezig was om zich aan die wereld te onttrekken, zich uiteindelijk gedwee schikken in haar lot.²⁰ *Langs lijnen van geleidelijkheid* bestempelde Knappert vier jaar later in *De Hervorming* als 'dat vieze stuk' en in het liberale cultuurtijdschrift *De Tijdspiegel* als 'de meest cynische prediking van de geslachtsdrift als fatum, ooit in onze letteren geschreven'.²¹ Cornélie, de protagoniste van dit boek, en Léonie, de vrouwelijke spilfiguur in *De stille kracht*, maken zich naar de woorden van een zekere A.G.-d.W. in eerstgenoemd tijdschrift in 1901 te schande als 'vrouwen van mooie lijnen en perverse neigingen'.²² Nóg obscener was volgens een anoniem, waarschijnlijk door Van Loenen Martinet geschreven redactioneel commentaar dat in 1906 in dezelfde periodiek verscheen, de roman *De berg van licht*, die een typering ten deel viel als 'een verfoeilijk boek, waarin beneden-beestelijke uitpattingen van het sexueel-zinnelijke leven met de uiterste uitvoerigheid, met ongehoord-brutale aanschouwelijkheid worden geteekend'.²³ De weerzin waarmee de (voor die tijd) vrijmoedige weergave van zingenot hen vervulde, nam niet weg dat vrijzinnig-protestanten Couperus als een groot woordkunstenaar en stilist beschouwden.²⁴ Zijn literaire genialiteit maakte Couperus' onbeschrroomde beschrijving van de mens als zinnelijk wezen huns inziens evenwel des te verontrustender – niet alleen deden zijn naam en faam velen die niet aan overprikkeling blootgesteld zouden moeten worden, naar zijn boeken grijpen; door wellust zo beeldend en geestvervoerend te beschrijven, kon hij ook sterkere persoonlijkheden in de waan brengen dat toegeven aan lustgevoelens het leven de moeite waard maakt.²⁵

Hoewel het slechts om een klein aantal ging, hebben sommige van Couperus' romans een inhoud die bij recensenten in *De Hervorming* in betere aarde viel. Zo kreeg het op een deel van het Bijbelboek Genesis geïnspireerde *Babel* in 1901 van de voornoemde A.G.-d.W. een lovende beoordeling, omdat Couperus daarin, 'zonder ons noodeloos te ergeren of pijn te doen' (lees: zonder het domein van het seksuele te betreden), hoogmoed en ijdelheid geselt en tot altruïsme en solidariteit met de verdrukten aanspoort. Net als vrijzinnigen, was hij op die manier, zij het onbewust, op zoek gegaan naar 'het goddelijke in den mensch'.²⁶ De vrijzinnig-hervormde predikant Johannes Herderscheë (1850-1929) meende begin 1904 dat *God en goden* even 'ruime stof' biedt: hij ontwaarde in deze roman de door hem en zijn geestverwanten gekoesterde gedachte dat godsvoorstellingen vergankelijk en ontoereikend zijn, maar dat het goddelijke zélf eeuwig is.²⁷ In een eerste van drie in 1902 met 'W.' ondertekende, aan de eerste drie van de vier *Boeken der kleine zielen* gewijde artikelen kreeg Couperus eveneens lof toegezwaaid. De enggeestige bourgeoisfiguren die Couperus in *De kleine zielen* introduceert, doen de lezers hun eigen karakterzwaktes inzien – en, zo hoopte W., tevens opzien tot God, '[op]dat Hij zich over ons ontferme en ons schenke iets van dat besef, tot hooger en meer, tot de hoogste liefde en de kloekste trouw en de zuiverste reinheid geroepen te zijn'.²⁸ Met teleurstelling en ergernis merkte W. echter dat Couperus in *Het late leven* zijn lezers bij God vandaan houdt, door hen te

Ds. J. van Loenen Martinet, omstreeks 1910. Bron: CBG/Geheugen van Nederland.

doen geloven dat alleen zinsbegoocheling tot leniging van zielen nood leidt.²⁹ Als consequentie van dat leidmotief, zo bleek W. ook duidelijk in *Zielenschemering*, vormt zich bij de figuren in de *Boeken der kleine zielen* geen 'plichtsbesef en gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid', dat hen in staat had kunnen stellen om hun kleinzieligheid te ontstijgen; geen van hen maakt een karakterontwikkeling door.³⁰ *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* gaat naar de mening van de doopsgezinde predikant Pieter Hendrik Veen jr. (1867-1933) aan hetzelfde euvel mank; het voor Couperus zo kenmerkende fatalisme komt tot uitdrukking in de apathie waarmee ook de personages in deze roman hun trieste lot accepteren. Veen nam waar dat Couperus zijn eigen geestesleven te weinig had ontwikkeld, oftewel aan een gebrek aan godsdienstzin leed, om personages te scheppen die op wilskracht naar lotsverbetering kunnen streven. 'Deze roman zal in de badplaats vele dames door een vervelenden achtermiddag heen helpen', zo besloot Veen dan ook, 'maar geestesgenot zal hij niet blijvend kunnen verschaffen'.³¹

Na 1906, het jaar waarin Veen deze woorden schreef, lijkt aandacht voor Couperus in de vrijzinnig-protestantse pers, analoog aan afnemende belangstelling voor diens werk in het algemeen,³² als sneeuw voor de zon te zijn verdwenen – in ieder geval in *De Hervorming* zijn nadien geen besprekingen meer aan boeken van Couperus gewijd. De vrijzinnig-hervormde predikant Karel Frederik Proost (1883-1962) gaf hiervoor eind 1923 in dat blad, in een kunstkritische terugblik op het overlijdensjaar van Couperus, een verklaring: geen van de werken die Couperus na zijn debuutroman heeft geschreven, zo meende hij in retrospectief te moeten vaststellen, 'heeft later het opzien gebaard als éens *Eline Vere*'.³³ Dat besef was sinds 1891 in vrijzinnige kring na de verschijning van iedere nieuwe roman van Couperus kennelijk langzaam aan gerijpt en in de late jaren 1900 zó sterk geworden dat Couperus de pennen van toen af niet meer in beweging had gebracht. Eveneens in 1923 velde Proosts kerk- en ambtgenoot Gerrit Hulsman (1867-1958) in het liberale dagblad *Het Vaderland* zijn oordeel over Couperus' oeuvre. In de jaren 1890, toen hij zich nog tot het kamp van de gematigd-orthodoxe ethisch-hervormden had gerekend, had hij, 'arme, [...] ook gemeend ten sterkste tegen de werken van den destijds jongen schrijver te moeten waarschuwen'. Die aandrang mocht naderhand, na zijn overgang tot de vrijzinnigheid, dan wel zijn verdwenen, toch was Hulsman in de bellettrie van Couperus een 'leemte' blijven voelen. Net als Veen bespeurde hij bij Couperus 'geen krachtige persoonlijkheid, die reageerde op het leven. [...] Hij tornt niet op tegen het leven. Hij vindt alles goed. Hij ziet met oogen vol weemoed mensch en wereld aan en onderwerpt zich aan de macht der fataliteit'.³⁴

Slotbeschouwing

Hulsman vatte hier samen wat vrijzinnige literatuurbeschouwers zo in Couperus afkeurden: diens romans ademen een geest van lijdelijkheid. Hun orthodox-protestantse tegenhangers deelden die kritiek, zij het om een andere reden: terwijl zij het Couperus bovenal kwalijk namen dat hij met zijn noodlotsgedachte de alomtegenwoordigheid en almacht van de drie-enige God loochende,³⁵ waren vrijzinnigen vooral ontstemd over de afbreuk die de fatalistische grondtoon van zijn werken naar hun mening deed aan geestelijke zelfontwikkeling. Anders dan orthodoxen vonden vrijzinnigen dat romanciers best over 'lagere' hartstochten, karakterzwaktes en onvoegzaam gedrag mochten schrijven, zolang zij dit maar deden zonder al te veel in details te treden, door daarop in hun personages een karakterontwikkeling ten goede te laten volgen, en met de bedoeling om hun lezers te verheffen.³⁶ Aan die drie voorwaarden voldeed Couperus niet: in geuren en kleuren

verhaalde hij over personages die zich in zedenbedervende en droefgeestige milieus bewegen of immoreel en irrationeel gedrag vertonen, verzwelgend in levensmoeheid geen weerstand bieden aan allerlei verlokkingen en misère, en noch inzicht in hun eigen ellende en tekortkomingen noch vroomheidszin noch een sterker ethisch besef ontwikkelen. Van zijn personages gaat, met andere woorden, niet de 'goede' invloed uit zoals vrijzinnige opinieleiders zich die wensten. Om te spreken in termen van een discussie die onder Nederlandse literatuurcritici na de dood van Couperus goed en wel losbarstte: het ging vrijzinnigen in de letterkunde ten diepste niet om de 'vorm', maar om de 'vent'. Enkel de 'vent' die betoonde 'dat hij anderer leven verheft, mooier maakt; dat hij het leven leert zien in beter licht; dat hij zedelijke kracht vermeerderd en frisschen gezonden levenslust aankweekt', aldus Jan Herman de Ridder jr. in zijn in de inleiding aangehaalde artikel uit 1901, was een ware 'aristocraat van de geest'. '[G]een mensch [staat] lager dan een, die door wat hij doet of spreekt of schrijft een menschenleven naar beneden brengt'.³⁷ Voor zover zijn romans in de vrijzinnige pers zijn besproken, bezondigde Couperus zich daaraan naar vrijzinnige opvatting alléén niet in *Babel* en *God en goden*, die beide op een voor vrijzinnigen bevredigende manier godsdienstzin konden verhogen.

Het is in dit verband veelzeggend dat de besprekingen van Couperus' boeken waarvan de auteurs bekend zijn, zonder uitzondering zijn geschreven door predikanten.³⁸ Verwonderlijk is dat niet, omdat vrijzinnige predikanten naar eigen inzicht bij uitstek 'aristocraten van de geest' waren en daarom in eigen kring ook buiten het kerkelijk leven in enge zin de toon aangaven.³⁹ Hoewel zij stijl en tekststructuur zeker van belang achtten, was de maatstaf van hun literatuurkritiek niet esthetisch, maar *ethisch* van aard: de waarde van een roman of gedicht hing voor hen in ultimo af van de vraag of een auteur geestelijke ontwikkeling bij zijn lezers beoogde. Het op dusdanige wijze beoordelen van literatuur door een 'domineesbril' kon in het *fin-de-siècle* in letterkundige kring op geen enkel begrip meer rekenen. Illustratief is de felheid waarmee Lodewijk van Deyssel Johannes van Loenen Martinet er in reactie op diens voornoemde, in 1891 gedane uitlatingen over Couperus van beschuldigde 'valsche – ik bedoel natuurlijk: onzuiver, verkeerd' te zijn, omdat die uitlatingen 'tot bazis hebben een literatuur-begrip, anterieur, anders en bijna tegenover-gesteld aan het literatuur-begrip, dat, bewust of onbewust, de maker van deze prachtwerken heeft'.⁴⁰ Hij verweet vrijzinnigen als Van Loenen Martinet in hun literatuurbeschouwing uit te gaan van de intentie die de auteur volgens van hen *zou moeten hebben* in plaats van rekening te houden met de bedoelingen van de auteur *zélf*.

Vrijzinnigen moesten constateren dat Couperus lang niet de enige uit de 'creatieve klasse' was die de hem toekomende rol van 'aristocraat van de geest' verzaakte.⁴¹ In 1907, op een internationale conferentie van vrijzinnig-godsdienstigen in Boston, gaf de remonstrantse predikant Hermanus IJsbrand Groenewegen (1862-1930) lucht aan de frustratie die hen dat gaf: 'Onder onze meest verdienstelijke kunstenaars, dichters en prozaschrijvers zijn er velen die niet aarzelen aan hun godsdienstige denkbelden en gevoelsstemmingen uiting te geven, en de meesten van dezen staan verre af van alle orthodoxie. Maar zeer weinigen toonen sympathie voor ons'.⁴² Dat gold ook voor Couperus. Vrijzinnigen bemerkten dat hij er een levensbeschouwing op nahield die noch materialistisch noch verenigbaar met de dogma's van de christelijke rechtzinnigheid was,⁴³ maar hen desalniettemin geen helpende hand toestak om individuen uit de ketenen van de orthodoxie (en evenmin uit die van onzedelijkheid en onwetendheid) te bevrijden. Naar het gevoelen van Groenewegen, hier de stem van de gehele gemeenschap van vrijzinnig-protestantse opinieleiders vertolkend, was de kloof die hij tussen zijn

geloofsgenoten en 's lands cultuurdragers waarnam, niet aan eerst-, maar volledig aan laatstgenoemden te wijten. In plaats van in te zien dat die cultuurdragers, zoals zij nota bene zelf aangaven, vrijzinnigen ten laste legden dat dier normen te burgerlijk, geloofsbe-grippen te vaag en opvattingen over literatuur te afwijkend van de hunne waren,⁴⁴ stelde Groenewegen dat zij het vertikten 'eenige moeite [te doen] om in nauwere aanraking te komen met onze predikanten of onze wetenschappelijke mannen, gelijk ze evenmin deelnemen aan onze godsdienstoefeningen, zelfs waar die geleid worden door de besten onder onze kanselredenaars, kunstenaars toch ook op hún manier'.⁴⁵ Door belletteristen als Couperus op grond van een door dezen verfoeide maatstaf voor literatuurkritiek het predicaat 'aristocraten van de geest' te ontzeggen, hielden vrijzinnigen de voornoemde kloof echter zélf in stand. ■

Noten

1. Bedoeld wordt: Thérèse Hoven (1860-1941), indertijd een bekende schrijfster, die evenals Couperus een Indische achtergrond had.
2. Bedoeld wordt: Antoon van Welie (1866-1957), die in 1916 een bekend geworden, in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan portret van Couperus had geschilderd.
3. De in gietwerk gespecialiseerde bv Koninklijke Begeer.
4. Deze en voorgaande citaten zijn ontleend aan: A.B. van Tienhoven, 'Couperus-tentoonstelling', *De Amsterdammer* 2422 (24 november 1923), p.12.
5. H.A.C. van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Velsen, 1933, p.226.
6. Hoewel het betreffende artikel anoniem verscheen, moet De Meester de auteur zijn geweest – hij was indertijd de (enige) redacteur van de rubriek 'Kunst en letteren' in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.
7. Het betreffende artikel is ondertekend met 'De R.' – ontegenzeggelijk een verwijzing naar De Ridder, die op dat moment de redactie voerde van het *Bijblad voor Rotterdam* van het tijdschrift *Nieuw Leven*. Het artikel van De Ridder is vrijwel integraal overgenomen in: 'Berichten, enz. – Geestes-aristocratie', *De Hervorming* 1901-04 (26 januari 1901), p.28; 'Van onze leestafel', *Indisch Maçonniek Tijdschrift* 6 (1901), p.295-296.
8. A.J.L. Waskey jr., 'Aristocracy', in: N. Wilson (red.), *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York/Londen, 2010, p.95-96.
9. Uitgeleegd in: P. Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*. Londen/New York, 2013.
10. A.F. van Oudvorst, *De verbeelding van de intellectuelen. Literatuur en maatschappij van Dostojewski tot Ter Braak*. Amsterdam, 1991, p.206. Synoniemen zijn 'aristocratie naar de geest' en 'geestesadel'.
11. T.E.M. Krijger, *A Second Reformation? Liberal Protestantism in Dutch Religious, Social and Political Life, 1870-1940* (ongepubliceerd proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2017), p.39, 475-476.
12. Krijger, *A Second Reformation?*, p.4, 254-269, 329.
13. In de praktijk was hieraan een klassenaspect gekoppeld: de gegoede burgerij zou de lagere klassen moeten helpen om zich geestelijk te ontwikkelen. Zie: *Ibid.*, p.28-29, 33, 239-254, 270-272, 482.
14. T.E.M. Krijger, 'Vrijzinnigen als fatsoensrakers. Multatuli en Couperus aan de maatstaf van zedelijkheid getoetst (±1880±1920)', *Ruimte / Mens & Tijd* 2015-03 (juli 2015), p.3-5.
15. J. van Loenen Martinet, *Het fatalisme in onze jongste letterkunde*. Haarlem, 1891, p.14, 21-22. Zie ook: J.H.C. Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Een receptie-historisch overzicht van het proza tussen 1885 en 1900*. Amsterdam, 1993, p.85-87; E. Leijnse, *Symbolisme en nieuwe mystiek in Nederland voor 1900. Een onderzoek naar de Nederlandse receptie van Maurice Maeterlinck*. Genève, 1995, p.189.
16. Van Loenen Martinet, *Het fatalisme*, p.28-29.
17. 'Vergadering van moderne theologen', *Bijblad van De Hervorming* 1891-04 (2 juni 1891), p.49-58.
18. 'Binnenland – "Extaze" van Louis Couperus', *De Hervorming* 1892-02 (9 januari 1892-02), p.6-7.

19. L. Knappert, 'Betoverde wereld', *Ibid.* 1892-30 (23 juli 1892), p.117-118. Zie ook: L. Knappert, *Uitzichten en verwachtingen. Eene voorlezing*. Dokkum, 1895, p.30, 40.
20. B.B., 'Onze leestafel – Hooge troeven', *De Hervorming* 1896-24 (13 juni 1896), p.95. Zie ook: L. Knappert, 'Daling', *De Tijdspiegel* 53 (1896), p.283-289.
21. [L. Knappert], 'Berichten, enz. – Nog eene examen-vraag', *De Hervorming* 1900-34 (25 augustus 1900), p.261; L. Knappert, 'Twee tegenvoeters', *De Tijdspiegel* 57 (1900), p.424-430. Zie ook: Bel, *Nederlandse literatuur*, p.189-190.
22. A.G.-d.W., 'Leestafel – Babel', *De Hervorming* 1901-29 (20 juli 1901), p.228. J.H. de Ridder oordeelde overeenkomstig, zoals geciteerd in: 'Berichten, enz. – Geestes-aristocratie', *Ibid.* 1901-04 (26 januari 1901), p.28.
23. 'Berichten, enz. – Een verfoeilijk boek', *Ibid.* 1906-08 (24 februari 1906), p.61.
24. Censor [A. Carlier], 'Een compleet mensch', *Ibid.* 1897-25 (19 juni 1897), p.97; H.L. Oort, 'Een sproke der ziel', *Ibid.* 1899-07 (18 februari 1899), p.21; A.G.-d.W., 'Leestafel – Babel', *Ibid.* 1901-29 (20 juli 1901), p.228; W., 'Leestafel – Kleinzieligheid', *Ibid.* 1902-05 (1 februari 1902), p.36-37; [J. Herderscheë], 'Leestafel – God en goden', *Ibid.* 1904-02 (9 januari 1904), p.13-14; L. Knappert, 'Twee tegenvoeters', *De Tijdspiegel* 57 (1900), p.424-430. Zie ook: M. Galle, *Couperus in de kritiek* (Amsterdam 1963), p.15-18.
25. [L. Knappert], 'Berichten, enz. – Nog eene examen-vraag', *De Hervorming* 1900-34 (25 augustus 1900), p.261; [J. van Loenen Martinet in reactie op G. Horreüs de Haas], 'Ingezonden stukken', *Ibid.* 1900-35 (1 september 1900), p.269-270.
26. A.G.-d.W., 'Leestafel – Babel', *Ibid.* 1901-29 (20 juli 1901), p.228.
27. [J. Herderscheë], 'Leestafel – God en goden', *Ibid.* 1904-02 (9 januari 1904), p.13-14.
28. W., 'Leestafel – Kleinzieligheid', *Ibid.* 1902-05 (1 februari 1902), p.36-37.
29. W., 'Leestafel – Kleinzieligheid', *Ibid.* 1902-19 (10 mei 1902), p.148-149.
30. W., 'Leestafel – Kleinzieligheid', *Ibid.* 1902-49 (6 december 1902), p.389.
31. P.H. Veen, 'Leestafel – Van oude mensen', *Ibid.* 1906-31 (4 augustus 1906), p.243-244.
32. A.Th.L.C.A. Vogel, *Louis Couperus. Een schrijversleven*. Amsterdam/Brussel, 1980, p.193.
33. [K.F. Proost], 'Hoofdartikel – Terugblik 1923', *De Hervorming* 1923-52 (29 december 1923), p.409-410.
34. G. Hulsman, 'Louis Couperus', *Het Vaderland* (17 juni 1923), ochtendblad B, p.5.
35. Bijv.: [H. Bavinck in:] 'Uit de pers', *De Heraut* 1187 (30 september 1900), p.3; [B. Wielenga], 'Literatuur en kunst – Moderne letterkunde en christelijke opvoeding', *De Reformatie* 1.6 (5 november 1920), p.4-5; C. Tazelaar, 'Literatuur en kunst – De moderne roman', *Ibid.* 1.18 (28 januari 1921), p.3-4; [J.J. Timmer], 'De Raad Gods', *De Waarheidsvriend* 30.43 (21 september 1939), p.6.
36. C.P., 'Iets over het beschrijven van lage dingen in de kunst', *De Hervorming* 1902-20 (17 mei 1902), p.154-155; J.J. Meyer, 'Ingezonden stukken – "Onzedelijke" letterkunde', *Ibid.* 1909-09 (27 februari 1909), 70; J.J. Meyer, *Kunst en zedelijkheid* (Baarn 1912), p.33; K.F. Proost, *De religie in onze moderne literatuur 1880-1920* (Zeist 1922), p.159-160.
37. [J. Herman de Ridder in:] 'Berichten, enz. – Geestes-aristocratie', *De Hervorming* 1901-04 (26 januari 1901), p.28.
38. Gezien het koppelteken tussen de tweede en derde initiaal, ligt het voor de hand aan te nemen dat 'A.G.-d.W.' een vrouw was en dus geen predikant (de eerste vrijzinnige predikante diende zich pas in 1911 aan, terwijl de recensie van 'A.G.-d.W.' in 1901 verscheen). 'W.' verzorgde in *De Hervorming* vaker boekbesprekingen en was vermoedelijk, zoals alle vaste medewerkers van dat blad, wél een predikant.
39. Nader uitgelegd in: Krijger, 'Een vrijzinnige "meneer"', p.54-57; Krijger, *A Second Reformation?*, p.254-263, 484.
40. L. van Deyssel, *Prozastukken*. Amsterdam, 1895, p.183-190.
41. Krijger, *A Second Reformation?*, p.328-335.
42. [H.J.J. Groenewegen in:] 'Berichten, enz. – Buitenland', *De Hervorming* 1907-44 (2 november 1907), p.349-350. Oorspronkelijk in het Engels verschenen als: 'Conditions and Outlook of Liberal Religions in Holland',

in: C.W. Wendte (red.), *Freedom and Fellowship in Religion. Proceedings and Papers of the Fourth International Congress of Religious Liberals*. Boston, [1907], p.165-171.

43. Couperus zou Hulsman vlak voor zijn dood hebben toevertrouwd "niet zoo ongelooovig [te zijn] als vele geloovigen wel eens gemeend hebben". Geciteerd in: 'Louis Couperus', *Het Vaderland* (17 juni 1923), ochtendblad B, p.5. De theoloog Popma meent in de werken van Couperus een "semi-agnostische of pseudo-agnostische" levensfilosofie te herkennen. Zie: K.J. Popma, *Beschouwingen over het werk van Louis Couperus (1863-1923)*. Amsterdam, 1968, p.10-11.
44. Krijger, *A Second Reformation?*, p.318-328.
45. [H.IJ. Groenewegen in:] 'Berichten, enz. – Buitenland', *De Hervorming* 1907-44 (2 november 1907), p.349-350.

Couperus en de Leidse gymnasiasten

Bart Vieveen, rector en voorzitter van het College van Bestuur van het Stedelijk Gymnasium Leiden, kreeg een aantal jaar geleden een briefkaart van Louis Couperus in handen die jaren in een ordner van de sectie Nederlands bleek te hebben gezeten. Deze kaart leidt ons terug naar een avond in de Leidse Stadsgehoorzaal in 1918.

Door Hester Meuleman

Tijdens en na mijn studies Nederlands en theaterwetenschap heb ik eind jaren zeventig, begin jaren tachtig gewerkt als journalist bij *Het Vaderland*, waar ik voornamelijk theater recenseerde. De sfeer was Couperiaans te noemen; dat kwam natuurlijk ook doordat het juist de krant was waar *Eline Vere* ooit in verscheen. Het verhaal dat mensen in de tram in Den Haag het nieuws van de dood van Eline met elkaar deelden, heeft me altijd erg tot de verbeelding gesproken.

Daarna heb ik verschillende soorten werk naast elkaar gedaan. Ik was docent Nederlands, en werd vervolgens decaan en toen conrector, maar was daarnaast ook schrijver en regisseur. Verder werkte ik onder meer als programmeur bij de Stadsgehoorzaal in Leiden en bij de educatieve afdeling van het RO-theater. Sinds zeven jaar ben ik rector van het Stedelijk Gymnasium Leiden, maar ik maak ook nog steeds theater. Daarnaast werk ik aan een proefschrift over de vaderrol in *Karakter* van Ferdinand Bordewijk, *De avonden* van Gerard Reve en *Hamlet versus Hamlet* van Tom Lanoye.

Daar zit geen Couperus bij, maar ik ben wel altijd een groot fan geweest van zijn werk, al vanaf de middelbare school. Ik heb zijn werk verzameld en verschillende werkgroepen over hem gevolgd. Couperus is in mijn ogen een van de weinige Nederlandse schrijvers

met meer dan Nederlandse allure. Zijn stijl is prachtig en de psychologische uitwerking van zijn personages is bijzonder knap en verfijnder dan die van de meeste schrijvers uit zijn tijd. Vooral de naturalistische kant van zijn werk vind ik erg interessant. Dat levert ook mooi toneel op, zoals we de laatste jaren bijvoorbeeld bij de bewerkingen van Ivo van Hove voor Toneelgroep Amsterdam hebben kunnen zien.

Hier op school wordt nog vrij veel Couperus gelezen. De psychologie van de personages en het noodlotsgevoel spreken veel leerlingen wel aan, al moeten ze erg wennen aan de stijl en de traagheid van de verhalen en natuurlijk de voor hen ouderwetse woorden. Als ze daar echter eenmaal aan gewend zijn, vinden ze de onderliggende gedachten over het noodlot, de vraag of je je lot nu wel of niet zelf in de hand hebt en alle twijfel die daarbij komt kijken heel interessant.

Blijkbaar was dat in Couperus' eigen tijd ook al het geval, want de briefkaart die hier gevonden werd, verwijst naar een lezing die hij heeft gehouden voor scholieren. De briefkaart werd gevonden in een historische ordner van het Stedelijk Gymnasium van de sectie Nederlands. Er waren vrij oneerbiedig twee gaten in geslagen om de briefkaart in de ordner te kunnen doen. Nu bewaar ik de briefkaart uiteraard zorgvuldig.

De briefkaart dateert van 14 maart 1918 en de transcriptie [van mijn hand en hopelijk foutloos, HM] is als volgt:

Den Haag
2 Hoogewal.
14.III.XVIII

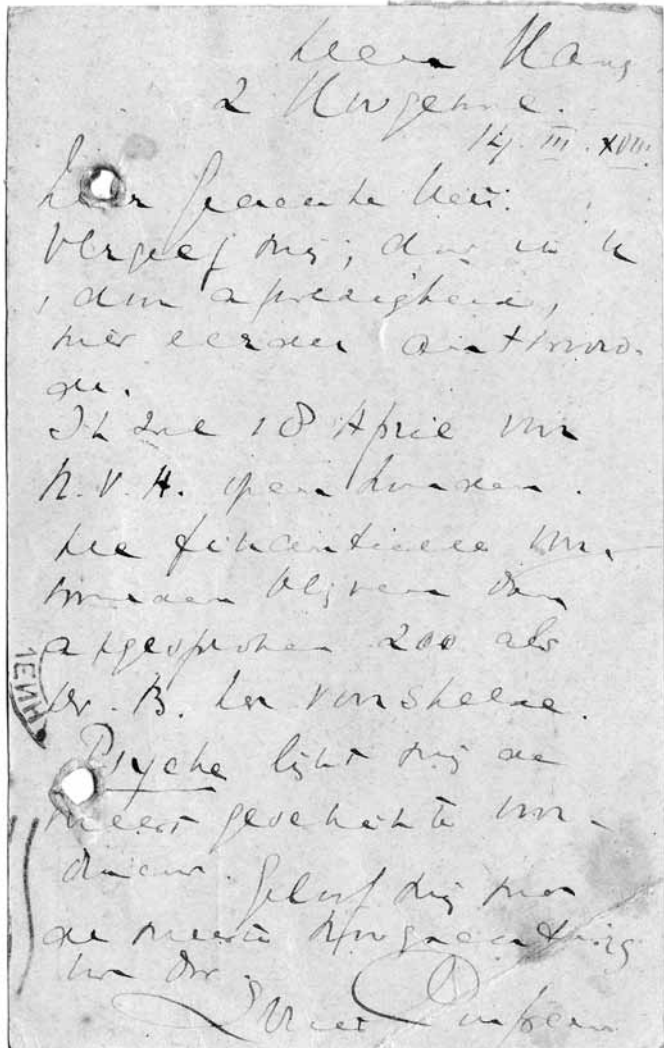
Zeer Geachte Heer:

Vergeef mij; dat ik U, door afwezigheid, niet eerder antwoordde. Ik zal 18 April voor N.V.H. openhouden. De finantieele voorwaarden blijven reeds afgesproken zoo als Dhr. B. deze voorstelde. Psyche lijkt mij de meest geschikte voordracht.

Geloof mij met de meeste hoogachting

Uw dw.

Louis Couperus

Den Haag
2 Hoogewal.
14. III. XVIII.
Zeer Geachte Heer:
Vergeef mij; dat ik U, door afwezigheid,
niet eerder antwoordde.
Ik zal 18 April voor
N.V.H. openhouden.
De finantieele voorwaarden
blijven reeds afgesproken zoo als
Dhr. B. deze voorstelde.
Psyche lijkt mij de meest geschikte
voordracht.
Geloof mij met de meeste hoogachting
Uw dw.
Louis Couperus

De briefkaart is gericht aan de weledelgeboren heer J. v.d. Scheep op de Witte Singel 93 en gaat over een lezing die Couperus op 18 april 1918 heeft gehouden voor de Leidsche Gymnasiastenbond N.V.A. (voor gymnasium en hbs) in de foyer van de Stadsgehoorzaal in Leiden, toegankelijk voor 50 cent.

In het *Leidsch Dagblad* van 19 april 1918 staat een recensie van deze lezing op de eerste pagina:

Er was een buitengewone belangstelling voor de lezing, die een onzer meest populaire schrijvers, Louis Couperus, gisteravond op uitnodiging van den Leidschen Gymnasiastenbond in de Stadsgehoorzaal heeft gehouden. Door omstandigheden was niet anders dan de kleine zaal beschikbaar, maar deze was dan ook eivol.

Van tevoren waren de gymnasiasten bang weer teleurgesteld te worden, aangezien ze de schrijver vaak niet de meest geschikte persoon vinden om het eigen werk voor te dragen. Hoewel ze echter even moesten wennen aan 'het sterk Haagsche in Couperus' spreken' en niet alles wat hij zei tot leven kwam, bestempelden ze hem toch vooral als 'een uitstekend acteur'. Couperus droeg die avond 'De dood van Vesta' en 'De Naumachie' (dus niet Psyche) voor. 'Hij heeft zin voor humor en 't was of hij er meer in kwam naarmate hij langer las. (...) Zowel voor de pauze als aan het einde oogste Couperus luiden bijval. (...) Voor de gymnasiasten aan [sic] avond om met trots op terug te zien.' *

Fragment van
pagina 4 van het
Leidsch Dagblad van
17 april 1918 met
de aankondiging van
Couperus' lezing.
Bron:
leiden.courant.nu

H. P. VELDHUYZEN
Arts,
heeft de praktijk
hervat.

§§23

**LEIDSCH
Gymnasiastenbond
N. V. A.**

Door omstandigheden moet de

LEZING

van **LOUIS COUPERUS**,
op a.s. Donderdag 18 April
gehouden worden in de kleine
zaal (ingang uitsluitend Bree-
straat naast de Waalsche kerk)
en moet zij, tengevolge van
den beperkten treinenloop om
7 uur beginnen.

Kaarten A / 1.—
(/ 0.50 leerl. H.B.S. en Gymn.)
verkrijgbaar bij de firma JOH.
EGGERS, Botermarkt en
s'avonds aan de Zaal. Plaats-
bespreking 10 ct. Reeds be-
sproken plaatsen blijven ge-
reserveerd. 8806

**N. V. Elektrische
Kleiwarenfabrieken**
„Werklust en Nijverheid”
voorheen
C. FILIPPO & ZOON,
gevestigd te HAZERSWOUDE.

VERGADERING van AAN-
DEELHOUDERS op Donder-

Groote Paardenmonster

DOOR
GEBRs. BOLT te Groning
OP
Vrijdag 19 April 1918,
van paarden van 5 12 jaar (ook half koudb
op de navolgende plaatsen en uren (nieuwe

Haltweg, bij Hotel COPPER	v.m. 7.— u.	Waddingsveen, op het Dorp
Sloten, bij Café ROOS	7.20 u.	Gouda, op de Markt
Amstelveen, bij Café WERKHOFEN	7.40 u.	Woerden, bij „De Dubbele
Aalsmeer, bij Hotel MET	8.— u.	„Sleutel”
Kudelstaart, bij de Kerk	8.20 u.	Harmelen, bij „Het Wapen
Leimuiden, bij Café SNEESBOER	8.40 u.	van Harmelen”
Nieuwveen, op het Dorp	9.— u.	Vienten, op het Dorp
Nieuwkoop, op het Dorp	9.20 u.	Maarsse, bij „De Harmonie”
Aarlanderveen, op het Dorp	9.40 u.	Breukelen, bij het Statenwapen
Zwammerdam, op het Dorp	10.— u.	Nieuwersluis, bij „De Kampioen”
Alphen, op het Marktplaats	10.20 u.	Baambrugge, bij Uitsp.
Oudshoorn, op het Dorp	10.40 u.	„Kl. Baambrugge”
IJzeren Hek	11.— u.	Abcoude, bij het Amst. Koffiehuis
Hazerswoude, op het Dorp	11.20 u.	Duivendrecht, bij TH. VAN ES
Benthuizen, op het Dorp	11.40 u.	Diemen, op het Dorp
Zoetermeer, op het Dorp	n.m. 12.— u.	Diemerbrug, bij Café PEERENBOOM
Hoek (weg Zoetermeer naar		Weesp, bij Hotel „De Roskam”
Bliswijk)	n.m. 12.20 u.	Weespercarpel, bij Café
Moercapelle, op het Dorp	n.m. 12.40 u.	„Gaasperzicht”
Zevenhuizen, op het Dorp	1.— u.	

C. A. v. WIERINGEN,
Commissionnair,
Haarlemmer

VLUGGE AFLEVERING.

EEN BRIEF VAN GROOTPAPA PETRUS THEODORUS COUPERUS UIT 1820

‘Waarde Tante!’

Een bijzonder mooi bewaard gebleven brief, te Batavia in schoonschrift geschreven en daarom zo goed leesbaar, is onlangs na bijna 200 jaar opgedoken. Gewoonlijk gaan oude brieven over geldzaken, maar deze brief geeft ons juist een indruk van de overpeinzingen en gevoelens van Louis Couperus’ grootvader van vaders zijde. Interessant is de naam van de geadresseerde, die als tante wordt aangesproken. De brief is op 20 oktober 1820 geschreven en in deftig Frans gericht aan Madame S.E. Suringar née Hubert à Utrecht. Zij is dus blijkbaar een tante van Petrus Theodorus, maar wie is zij eigenlijk?

Door Peter Storm van Leeuwen

Daarvoor is een zoektocht langs diverse genealogische websites noodzakelijk.^{1,4} Het blijkt een vrij complexe puzzel te worden, waarvan de stukjes als volgt op hun plaats vallen. We beginnen bij Baudina Petronella Couperus. Zij is in Leeuwarden geboren op 6 februari 1738. Op 23 december 1759 trouwt zij met Tjaard Nicolaas Suringar. Deze Tjaard Nicolaas, sommige bronnen spreken over Tjeerd, is een interessante figuur. Op 13 april 1741 wordt hij ook in Friesland geboren, bekleedt diverse hoge functies in Leeuwarden, waarvan hij in 1793 zelfs burgemeester wordt. Twee jaar later wordt hij echter uit zijn ambt gezet omdat hij weigert de eed van trouw aan de nieuwe Bataafse Republiek af te leggen. Daarop vertrekt hij met zijn vrouw naar Lingen, een stadje in Duitsland iets ten noordoosten van Twente. Daar is Lucas, een van zijn vier zoons die hij met Petronella heeft gekregen, hoogleraar godgeleerdheid en tevens

Batavia 20 October 1820.

Waarde Tante!

Eenige dagen geleden, ontvang ik een brief van Simonsma, gedateerd den 2 dekers, in dewelke hy my schryft, dat hy zo wel als de geheele familie volmaakt met uyn, en daar hy geene brieven voor Holland gevonden heeft, vatte ik de penne op om Uwe dier blyde tyding mede te deelen. Ik heb nu in geen nagen a twee maanden eenige de minste berichten van Uwe ontvangen, zelfs niet eens van Henry, welke schijnt uyn door geheel vergeten te hebben, het geens my en myne Vrouw byzonder lief zonde doen, om dat hy hem een warm hart toedragen en hy nu reeds de jaren heeft om my ten minsten een te keunen schrijven ingeval ik een verhindert mogte uyn anders te doen. Ik gevoele Lieve Tante dat men te licht niet juist altoos de beste schepping gelegenheden weet, dan indien Uwe de goedheid wil hebben myne brieven te adreseren aan myne geachte ouders de Heeren Bagman & zoon te Amsterdam, of Thomas Brown & zoon te Rotterdam, ontvang ik dier bly altoos binnen vier a vyf maanden in Indien.

Lieve Tante ik beuole myne drie Lovers kondeke brief te Lora beuonden ten Huizen van den Predikant C. F. Markus in Uwe moederlike tegenwoordig van. Doeet als hy iets nodig heb.

hem, dat God behaadt, icht voor hem, dat hem de vermoedening
& het gemis van huuwe ouders kan vergaeden. Het is toek
reeds geroemd genoeg dat zy in huuwe letters jongs verre van
an Syn, dan staet is voor hem aanstaend geluk. Ik
weet wat het is in Holland te syn als een Oostindisch
kind en verzakte dus dat Ik een van Top tot Top naar hem
dat informeren en my een Schryver doe of zy dat maken.

Mijn Vrouw en twee nog hier Synde Kinderen
Syn met een te is weder in een gezonde staat.

Vanuit Levee Sente, wy ontheten Ik in gedachten en
groete de familie van hartus. Gelooft my tees met de
de meesten eerbied.

Wt Liefh. Keef
P. Th. Couperus

predikant bij de Duits-Hollandse Hervormde Gemeente. Op 15 mei 1805 sterft Baudina Petronella in Lingen.

Ruim twee jaar later, op 11 september 1807, hertrouwt Tjaard Nicolaas in Lingen met Sophia Elisabeth Thijssen. Dit is ook haar tweede huwelijk. Zij wordt op 5 maart 1755 in Leiden geboren en trouwt op 29 april 1773 met dominee Samuel Hubert. Hij overlijdt in december 1801 in Leiden. Interessant, maar niet relevant, is de vraag waarom en wanneer Sophia Elisabeth in Lingen terecht is gekomen. Immers, daar moeten de nieuwe echtelieden elkaar hebben ontmoet.

Lucas Suringar wordt in december 1814 benoemd tot professor in de theologie in Leiden. Niet veel later vertrekt vader Tjaard Nicolaas met zijn vrouw Sophia Elisabeth ook uit Lingen, vestigt zich enige jaren in Utrecht om in 1818 naar Leiden te verhuizen. Tjaard Nicolaas komt op 18 juni 1820 te overlijden en Sophia Elisabeth op 15 oktober 1821.

Na deze ontrafelingen van familieverbanden kunnen we concluderen dat Petrus Theodorus Couperus een brief heeft geschreven aan de tweede vrouw van de man, die eerst getrouwd was met Baudina Petronella Couperus. Volgt u het nog? Petrus Theodorus spreekt Sophia Elisabeth aan met tante, een niet ongebruikelijke, Indische gewoonte. Merkwaardig echter is de toevoeging *née Hubert*, omdat haar meisjesnaam Thijssen is. Zij is ooit gehuwd geweest met Hubert. Het lijkt erop dat Petrus Theodorus wanneer hij de brief schrijft de ingewikkelde familiedraad gewoon kwijt is.⁵

Verzending

De brief dateert van voor het gebruik van postzegels, die in Nederlands-Indië eerst in 1864 worden uitgegeven. Batavia heeft wel sedert 1746 een postkantoor, dat zorgt voor de verzending en ontvangst van brieven. Na een zeereis van zo'n vijf maanden per zeilschip om Kaap de Goede Hoop (het Suezkanaal wordt pas in 1869 geopend) komt de brief aan in Nieuwe Diep (Den Helder). Via Amsterdam wordt het poststuk doorgezonden naar Utrecht, maar op het Utrechtse postkantoor weet men dat de geadresseerde al twee jaar eerder is verhuisd naar Leiden. Met de pen wordt Utrecht doorgestreept en gewijzigd in Leiden. Overigens, de geschreven '3' betekent dat de ontvanger nog 3 stuivers aan port moet betalen.

Petrus Theodorus

De briefinhoud bevat een aantal interessante passages. De directe aanleiding 'om de penne op te vatten' is de brief van Timmerman, gedateerd 2 oktober 1820, waarin hij Petrus schrijft hoe goed het met hem en zijn familie gaat.⁶ Maar dan beklaagt Petrus zich omstandig dat hij al in geen negen à tien maanden een berichtje van tante heeft ontvangen. Ook al niet van zijn inmiddels zes en een half jaar oude zoon Henry, die daarmee de indruk wekt de in Indië wonende oom en zijn gade 'geheel vergeten te hebben.' Merkwaardig dat Petrus 'oom' schrijft, want hij is toch echt de vader van Henry. Wellicht is hij tijdens het schrijven van deze passage door emoties overmand, wat tot deze curieuze vergissing kan hebben geleid. Maar het is ook denkbaar dat Petrus deze fout heeft gemaakt tijdens het in het net overschrijven van een kladversie.

Wie is eigenlijk deze naar nieuws uit patria snakkende Petrus?⁷⁻⁸ Hoe leeft hij? Op 11 augustus 1787 wordt hij in Malakka geboren, verblijft vanaf 1795 voor zijn opvoeding in Nederland, keert op 10 mei 1809 op eenentwintigjarige leeftijd terug naar Indië waar hij zich voegt bij zijn ouders in Batavia. Hij bekleedt diverse functies binnen het Binnenlands Bestuur, tijdens het Engelse bestuur van september 1815 tot februari 1816 zelfs als ontvanger van de belasting op slaven.

Op 3 februari 1812 trouwt hij in Tjiandjoer met de pas zestienjarige, op 17 december 1795 in Batavia geboren Catharina Rica Cranssen. Zij is de enige dochter van Jacob Willem Cranssen (1762-1821), die belangrijke bestuursfuncties in Indië vervult, ook tijdens het Britse tussenbestuur (1811-1816). Prettig voor Petrus is dat schoonpapa Cranssen zeer vermogend is, en zij geven in die dagen grote avondpartijen, weelderige feesten en kostbare bals.⁹ Om zijn stand hoog te houden jaagt hij er zelf ook veel geld doorheen. Dat dreigt mis te gaan. Petrus moet namelijk in 1821 bijna al zijn bezittingen, huizen en landerijen verkopen om een faillissement af te wenden. Maar het overlijden op 16 augustus van schoonpapa voorkomt net op tijd zo'n gênante gebeurtenis, want Petrus en zijn jonge gade erven een groot vermogen. Maar lang kunnen zij er samen niet van genieten. Hij wordt ziek en vertrekt op 3 november 1822 met het Nederlandse schip *Magelhaen* richting Nederland. Het vaderland zal Petrus niet meer terugzien, want op 3 januari 1823 overlijdt hij aan boord ter hoogte van Kaap de Goede Hoop op vijftendertigjarige leeftijd, een jonge vrouw met kinderen in Indië en Nederland achterlatend. Deze treurige tijding verneemt zijn gezin waarschijnlijk pas ruim een half jaar later, omdat zijn moeder het overlijden op 28 juli 1823 via een advertentie in de *Bataviasche Courant* kenbaar maakt.

Een schare kinderen

Petrus en zijn twaalf jaar jongere Catharina Rica hebben in rap tempo voor een schare nakomelingen gezorgd. Het echtpaar krijgt in de elf jaren van hun huwelijk maar liefst negen kinderen, van wie een aantal op jonge leeftijd komt te overlijden. Al op 4 november 1812, negen maanden na hun huwelijksnacht, wordt William Jacob Thomas Raffles geboren, vernoemd naar de Britse luitenant-gouverneur van Java. Moeder is dan nog immer zestien jaar. Het negende kind, Gesina Rica, komt op 26 juni 1822 ter wereld.

In zijn brief betreurt Petrus dat Henry ook al niet schrijft, 'het geen mij en mijne Vrouw bijzonder leed zoude doen, om dat wij hem een warm hart toedragen en hij nú reeds de jaren heeft om mij ten minsten eens te kunnen schrijven...'. Henry William Leonard is de tweede zoon, die op 17 maart 1814 het levenslicht aanschouwt. Voor ons is het vierde kind, John Ricus, interessant, immers, hij wordt de vader van onze schrijver Louis Couperus. Op 24 februari 1816 komt hij ter wereld, eveneens in Batavia.

Petrus schrijft zijn tante dat zijn drie zoons zich in Dordrecht bevinden ten huize van de predikant C.G. Merkus. Hij doet een beroep op haar 'moederlijke toegenegenheid', dat als 'zij iets nodig hebben, dat God behoeft, iets voor hun, dat hun de verweidering & het gemis van hunne ouders kan vergoeden.' Het is niet ongebruikelijk dat kinderen, soms al op zeer jonge leeftijd, naar Nederland worden gestuurd voor hun opvoeding om niet te 'verindischen'. Op 20 oktober 1819 vertrekken de vijfjarige Henry, de vierjarige Petrus Theodorus (Piet) en de driejarige John Ricus per zeilschip naar Nederland, begeleid door kennissen en twee slaven.¹⁰ John Ricus wordt onder voogdij geplaatst van de Amsterdamse koopman I.W. Bagman, die hem plaatst ten huize van dominee Charles Guillaume Merkus, van 1810 tot 1823 Waals predikant in Dordrecht. Petrus bespeelt het gemoed van tante, want hij schrijft 'Het is toch reeds grievend genoeg dat zij in hunne tedere jeugd verre van ons zijn, doch zulks is voor hun aanstaand geluk.' En hij spreekt uit ervaring: 'Ik weet wat het is in Holland te zijn als een Oostindiesch kind en verzoeken dus dat Uw eens van tijd tot tijd naar hun doet informeerden en mij eens schrijven hoe of zij het maken.' Alleen is Petrus niet, want op het moment van schrijven zijn nog twee kinderen bij het gezin en is zijn vrouw 'weder in een gezegende staat.'

Als tante in Utrecht een brief wil versturen naar de verre neef in Batavia, verzoekt hij deze te adresseren aan zijn gemachtigden, 'de Heeren Bagman & Zoon te Amsterdam, of Thomas Browne & Son te Rotterdam', omdat hij meent 'dat men te Utrecht niet juist altoos de beste scheepsgelegenheden weet.' Zijn gemachtigden zorgen ervoor dat de brief binnen vier à vijf maanden in Indië aankomt.

Berichten kunnen de tijd niet bijbenen

We kunnen het ons nu nauwelijks meer voorstellen. Vele maanden gaan voorbij tussen het moment van een brief schrijven en het lezen ervan. Want wat Petrus niet weet is dat zijn tante inmiddels is verhuisd naar Leiden. Haar man Tjaard Nicolaas is dan al overleden. Sophia Elisabeth zelf overlijdt een jaar na het schrijven van deze brief. En Petrus geeft ruim twee jaar na het schrijven van zijn epistel de geest. Maar zijn brief aan tante is bewaard gebleven en geeft ons een interessante kijk op het leven van Couperus' voorouders in een ver en voltooid verleden tijd. 🐼

Noten

1. <http://www.couperus.org/Tree/indische.htm>
2. <http://geneagraphie.com/getperson.php?personID=I640178&tree=1>
3. <https://www.genealogieonline.nl/genealogie-l-ter-horst/I507722.php>
4. https://de.wikipedia.org/wiki/Lucas_Suringar
5. In het vervolg schrijven wij Petrus. Misschien was zijn roepnaam wel Piet, zoals blijktbaar zijn zoon Petrus Theodorus werd genoemd (zie noot 10).
6. Jan Samuel Timmerman Thijssen (1782-1823) is de tweede man van Gesina Couperus, de twee jaar oudere zuster van Petrus Theodorus, en sedert 21 september 1818 tot zijn overlijden gouverneur van Malakka en Onderhoorigheden. (Informatie van W. Wijnaendts van Resandt (zie noot 8).)
7. <https://www.geni.com/people/Petrus-Theodorus-Couperus/6000000019110708806>
8. <https://www.knggw.nl/raadplegen/de-nederlandsche-leeuw/1908-26/128/>
9. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1989, p.34-35.
10. *Louis Couperus*, p.36-37.

‘Beste Van Booven’

Han Peek en Hans Matla stelden voor deze Arabesken enkele stukken uit hun collectie ter beschikking die we hier afbeelden.

Han Peek kwam in het bezit van een aan Frans Netscher gerichte rouwkaart van Louis Couperus, geschreven door Elisabeth Couperus-Baud.

Heden overleed tot mijne diepe droefheid, na een kortstondig
lijden, in den ouderdom van 60 jaren, mijn geliefde Echtgenoot

LOUIS COUPERUS,

Officier in de Orde van Oranje-Nassau,
Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Collectie: Han Peek.

DE STEEG, 16 Juli 1923.

De Crematie zal plaats hebben
op „Westerveld“

Van Anne F. Netscher

Sandpoort (dorp)

is beiden
des Klein
ngen, vogel!
jullie beiden
en
Couperus

Beste Van Booven

Het was gezellig bericht van
jullie te ontvangen, ook je
briefkaart in goede orde ontving
Mijn dank voor dit gedenken
mijner!

X Nu wat je vragen betreft:
jaar van verblijf in Spanje?!
Maar je weet: jaartallen en
ik, dat gaat nooit goed samen
Met heel veel terug denken
vermoed ik Zoiets van '12
of misschien wel '11! in ieder

Brief van Elisabeth
Couperus-Baud aan
Henri van Booven,
vermoedelijk zomer
1953. Collectie:
Hans Matla.

Van Hans Matla kregen we uit zijn collectie de originele brief onder ogen die Elisabeth Couperus-Baud in 1953 schreef aan Henri van Booven, vermoedelijk kort voordat hij in september van dat jaar aan een reis begon door Spanje, om op 10 november aan te komen in Rome. De transcriptie wijkt op kleine punten af van die in *Dienstbaar tot het einde* (2016), de door H.T.M. van Vliet bezorgde brieven van Elisabeth na de dood van Couperus (p.203).

De transcriptie is als volgt:

Beste Van Booven

Het was gezellig bericht van jullie te ontvangen, ook je briefkaart in goede orde ontvangen

Mijn dank voor dit gedenken mijner!

Nu wat je vragen betreft:

jaar van verblijf in Spanje?!

Maar je weet: jaartallen en ik, dat gaat nooit goed samen

Met heel veel terug denken vermoed ik Zoiets van '12 of misschien wel '15! in ieder geval lang vóór we naar Holland terug keerden. En waarom Louis niet geschreven heeft over alle punten, die je op noemde in je brief?

Ja --- wat zal ik je daarop antwoorden? Waarom schrijven jullie artiesten wel over t een en niet over t ander??

Wie zal t zeggen?

Ik kan er geen uitlegging voor vinden.

Misschien heeft hij zich meer willen inleven in de atmosfeer van het verleden, ter wille van zijn „Ongelukkigel!”

Wat een mooie tocht hebben jullie nog in t verschiet.

heerlijk!

En 10 Nov: terug naar Rome, ook nog niet zoo kwaad.

Veel liefs van ons beiden.

Marie Vlieland Hein

en

deze oude gevangen vogel!

voor jullie beiden

Hartelijke groeten

Betty Couperus

Bron: Wikipedia.

Veel liefs van ons beiden
Marie Vlieland Hein
en
deze oude gevangen vogel!
voor jullie beiden
Hartelijke groeten
Betty Couperus

Betty Van
Het was
jullie de
breefkaar
maar dan
nynen
Nu was
X jaas
Maar je w
ek, dat g
Met heel
vermaen
of misde

De passatist

De acteur

Intusschen bleef zij vol van haar eigen gedachten over Fabrice, en zij gevoelde soms een onweêrstaanbaar verlangen, om het enveloppe, dat zij in haar eene hand droeg, te openen en zijn portretten te zien. Ze hield zoo dol veel van muziek, en Fabrice zong met zoo iets innigs, met veel meer gevoel dan andere acteurs. Hij was nog jong, geloofde zij; hij zoû later zeker zeer veel naam maken en in Parijs worden geëngageerd. Jeanne ging nooit naar de opera en had hem dus denkelijk nooit gezien... 🐼

Zilveren jubileum van voordrachtskunstenaar Albert Vogel Sr. in Dilligentia (1924). Bron: Haagse Beeldbank.

Arend Brandligt tijdens de Genootschapsdag (2018). Foto: Looi van Kessel.

Bron: T. Zissimou,
Die Olympischen
Spiele in der Antike.
Glyfada, z.j.

DE PRODUCTIE EN DISTRIBUTIE VAN DE BIBLIOFIELE UITGAVE VAN *De ode*

Een prachuitgave met een droevig verhaal

***De ode* verscheen eerst in *Groot-Nederland*, maar werd daarna door Frans Vlieland Hein, de neef van Couperus, nog eens bibliofoel uitgegeven. Vlieland Hein kwam helaas kort daarna om het leven, waar Couperus zeer om treurde. Wat is verder de geschiedenis van deze bibliofoel uitgave?**

Door Nick van Tilburg

Tijdens de Eerste Wereldoorlog moest Louis Couperus in februari 1915 noodgedwongen zijn toenmalige woonplaats Florence in zijn geliefde Italië vaarwel zeggen en keerde hij terug naar het koude Nederland. Hij huurde met zijn vrouw Elisabeth een ruime bovenwoning aan de Hoogewal 2 in Den Haag, op korte afstand van Paleis Noordeinde.^{1,3} Couperus ontving hier geregeld 'op stand' en werd op afspraak bezocht door zijn kennissen, familieleden, vrienden en mede-auteurs.^{3,8} Tijdens zijn schrijfwerkzaamheden werd Couperus vaak bijgestaan door zijn geliefde neef en jurist Frans Vlieland Hein, die als secretaris en gemachtigd zaakwaarnemer voor hem optrad. Couperus wilde absoluut niet gestoord worden tijdens het schrijven, maar neef Frans

kende als een van de zeer weinigen het signaal van driemaal bij hem aan te bellen teneinde de voordeur aan de Hoogewal geopend te krijgen.⁷

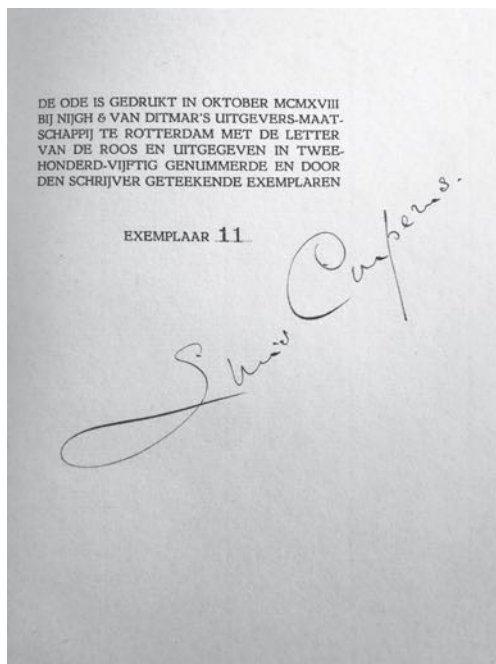
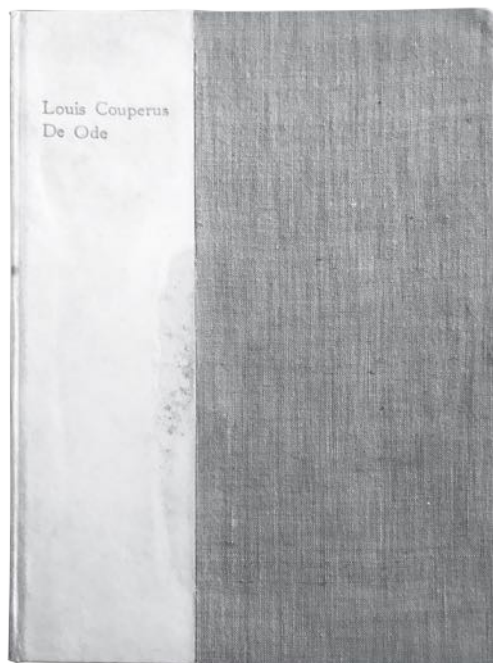
Mede als gevolg van het strenge klimaat tijdens de Hollandse winters en de negatieve invloedsfeer van de Eerste Wereldoorlog, raakte Couperus geleidelijk aan in een steeds somberder stemming.^{1,3} Als een soort geestelijke vlucht uit zijn eigen deprimerende tijd, besloot hij in oktober 1917 een novelle te gaan schrijven over de (mannelijke) schoonheid en de lichamelijke kracht van de naakte Griekse atleten ten tijde van de klassieke Olympische Spelen te Olympia in het jaar 464 voor Christus met de titel *De ode*.¹¹

Mogelijk koos Couperus ook voor dit thema vanwege teleurstelling over het eerder in 1916 niet doorgaan van de (moderne) Olympische Zomerspelen te Berlijn als gevolg van de oorlog. Naarmate Couperus ouder werd, ging hij zich steeds meer interesseren voor sport. Op latere leeftijd besloot hij zelf ook aan sport doen.⁹ In *De ode* beschrijft Couperus de overwinningen van de legendarische atleet Xenofon uit Korinthe⁴ tijdens de pentation (vijfkamp), bestaande uit de onderdelen: hardlopen, verspringen, discus- en speerwerpen en ringkamp (boksen en worstelen) en de lofzang hierop door de Griekse dichter Pindaros.^{10,11} Het compacte verhaal werd eerst (voor)gepubliceerd in het januari-nummer van 1918 van het tijdschrift *Groot-Nederland*. Neef Frans nam hierna het initiatief tot een aparte uitgave van de tekst: hij zocht hier persoonlijk het geschepte papier voor uit en voerde als opdrachtgever zakelijke onderhandelingen met de Rotterdamse uitgeverij Nijgh & Van Ditmar. Volgens het contract zouden alle kosten van de productie voor rekening van de opdrachtgever komen (begroot op 475 gulden) en van de netto opbrengst zou 25 procent voor de uitgever zijn en de rest voor de opdrachtgever.¹⁵ Het boek werd vervolgens gedrukt in oktober 1918 en uiteindelijk in februari 1919 gepubliceerd en gedistribueerd door de uitgeverij in een fraaie, aparte bibliofiele uitgave op geschept papier van 250 genummerde handelsexemplaren. Deze 250 exemplaren werden allen handmatig door Couperus in zijn woning met de kroontjespen gesigneerd in paarse inkt, verkregen bij de – nu nog steeds bestaande – kantoorboekhandel Damen op het Noordeinde.² De oplage van de 250 gesigioneerde exemplaren voor de handel werd in twee verschillende vormen uitgegeven: de ‘luxe’ editie, gebonden in halfperkament en grijs-blauw linnen voor de kostprijs van 15 gulden en de ‘gewone’ editie van gebrocheerde exemplaren voor de prijs van 10 gulden. Daarnaast werden er 30 extra ongenummerde en ongesigioneerde exemplaren als recensie-exemplaren verspreid.¹²

Couperus was uiterst tevreden over de zeer verzorgde uitgave van *De ode* en droeg het boek in druk op aan zijn lievelingsneef. Tot zijn grote verdriet sloeg het noodlot echter korte tijd later in volle hevigheid toe: begin april 1919 vonden de toen 36-jarige Frans Vlielanders Hein en zijn echtgenote de dood tijdens het maken van hun huwelijksreis, doordat het vrachtschip s.s. *Amstel* op de terugreis vanuit Göteborg richting Rotterdam vermoedelijk op een achtergebleven zeemijn liep en hierna verging. Alle twintig opvarenden kwamen om het leven.^{1,7}

Het exemplaar van een jonkheer

Begin januari 2018 – aan de vooravond van de start van de 23e Olympische Winterspelen in Pyeongchang te Zuid-Korea – kom ik tot mijn grote voldoening in het bezit van een van de luxe in halfperkament gebonden exemplaren van *De ode* met (gedrukt) nummer 11 en met achterin, bij het colofon, de zwierige paarse handtekening van Couperus: een literair-historische sensatie.⁴ Het bijna honderdjarige boek is nog in redelijk goede staat, wel heeft de vorige eigenaar zijn ex-libris met familiewapen -bestaande

Omslag en colofon
van de luxe uitgave
van *De ode*, exem-
plaar 11, gesig-
neerd
door Louis Couperus.
Collectie: Nick van
Tilburg.

uit een gouden wiel op groene achtergrond met een hertenkop als helmteken - voorin het boek geplakt. Het exemplaar 11 blijkt in het bezit te zijn geweest van de toenmalige Haagse, adellijke assuradeur en bibliofiel, jonkheer Henri de Brauw (1879-1941). Deze De Brauw (de naam zou 'De Pronker' betekenen) heeft zijn gehele leven in Den Haag gewoond en was kennelijk een tijdgenoot van Couperus. Op de website van de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag staan meerdere exemplaren van *De Ode* uit de beroemde Eekhof-collectie beschreven, inclusief een gebonden luxe exemplaar, genummerd 149. Waarschijnlijk zijn van de totale handelsoplage van 250 exemplaren dus de eerst genummerde 150 luxe boeken in perkament-linnen gebonden en daarna de 100 exemplaren in gebrocheerde vorm verschenen. Deze verhouding zou dan destijds totaal 3250 gulden hebben opgeleverd, hetgeen 250 gulden meer is dan wordt verondersteld in de digitale 'Couperus-collectie', waar is uitgegaan van een omgekeerde verhouding van 100 gebonden exemplaren en 150 gebrocheerde exemplaren.¹⁵ Deze 250 gulden, een in 1919 niet onaanzienlijk bedrag, komt tegenwoordig overeen met een kleine 3000 euro. De extra 30 recensie-exemplaren voor de pers werden destijds gebrocheerd uitgegeven.

Op pagina 28 en 43 valt op dat er enige handmatige correcties in lichtpaarse inkt staan bij het foutief gedrukte woord 'Helladoniken'. Het juiste woord moet zijn 'Hellanodiken'. Dit waren de Helleense scheidsrechters in de Antieke Oudheid (gekleed in mantel en voorzien van een palmtak) die zeer verantwoordelijke en meervoudig controlerende en organisatorische taken hadden tijdens de Olympische Spelen. Deze taken bestonden o.a. uit de beoordeling van de conditie en het selecteren van de atleten voor de aanvang van de Spelen, het zonodig uitdelen van (geld)straffen bij overtreding van de regels, bepaling en uitroepen van de winnaars tijdens de diverse onderdelen en het ceremonieel uitreiken van de krans met olijftwijgen en het binden van de zegebanden aan het lichaam en om het hoofd van de winnaar.¹⁴

Zouden deze correcties wellicht door Couperus persoonlijk zijn gemaakt? Het is immers bekend dat de perfectionistische Couperus een hartgrondige hekel had aan het aantreffen van zet- en drukfouten tijdens de correctie van de drukproeven en dat hij zich hierover ontzettend kon opwinden. Hij was zeer gevoelig voor de naar zijn opvatting onvergeeflijke fouten in de drukken en trok fel van leer tegen iedereen die invloed wilde uitoefenen op zijn teksten.⁶ In het oorspronkelijke handschrift van Couperus van het begin van *De ode*, is het woord 'Hellanodiken' in ieder geval correct gespeld en goed leesbaar.¹¹ Als ik per mail contact opneem met een antiquariaat in Amsterdam dat nog een luxe exemplaar van *De ode* in de aanbieding heeft (exemplaar 12, vraagprijs 600 euro), krijg ik als reactie dat in dit exemplaar dezelfde drukfouten voorkomen op de pagina's 28 en 43, maar dat deze fouten hierin niet zijn gecorrigeerd in paarse inkt. De speculatie dat Couperus destijds zelf de drukfouten heeft ontdekt en deze fouten vervolgens in alle 250 exemplaren heeft gecorrigeerd in zijn woning (vóór de distributie door de uitgever), lijkt derhalve niet waarschijnlijk. Hoewel het nog wel theoretisch mogelijk is dat De Brauw destijds Couperus in Den Haag heeft ontmoet en zijn exemplaar nr. 11 aan de auteur heeft voorgelegd ter correctie van de drukfouten, is het toch waarschijnlijker dat De Brauw zelf de fouten handmatig heeft gecorrigeerd met paarse inkt. Verder spuurwerk leert dat de twee bovengenoemde drukfouten 'Helladoniken' in latere drukken wel zijn gecorrigeerd.

Links: de ex-libris van jhr. Henri de Brauw in luxe-uitgave 11 van *De ode*, hieronder: de aangebrachte verbeteringen in deze uitgave.

plant in den stand van aanval, en gepland de nervige voeten, geschoouders, welvend de dijen, Vechtens-gereed die twee, tusschen de Helladoniken, afwachend zich volgens getrokken nummers te meten. Toen was het aanval na paar, en tusschen de zuilen,

dat weinige, te tellen vrouwelijke tusschen dat ontelbare, veelvoudige mannelijke, dat overheerschte en het eigenlijke was, dezer dagen . . . Tot plotseling weer de golf deinde en stuwde, terug, terug naar den afloop, waar boven de dichter zat met de Siciliaansche koningszonen, met de Helladoniken . . . Want eenige dezer, die den eersten wedstrijd leiden zouden, waren een trap naar het Stadion afgedaald en vijf atleten waren voor den loopwedstrijd verschenen uit de vierkante poort, die geleidde onder den wal, waar in een ris van kleine vertrekken de atleten zich uitkleedden en met oliën werden gewreven. En de verschijning dezer vijf Hellenen, vijf jonge, lichaamschoone, geheel naakte jonge mannen, daar verschijnende tusschen al het blanke van marmer en kalksteen, beneden het geel grauwig der wallenmassa's, op het blanke ook van den geplaveiden loopbaan, als zongebruind rozige, volmaakte, bewegende beelden van marmer, dat hard vleesch, dat hardere spieren was, deed stijgen de ontroering, de opwindendheid der duizenden hooger nog dan zij gestegen was om de Elische priesteres, om Pindaros. En de hetaire uit Korinthe, in haar onbewust scepticisme, dat mannelijkheid kuisch blijven zou alleen ter wille van mannelijke kracht en mannelijke ontwikkeling des

Distributie

De uitgeverij Nijgh & Van Ditmar trad in feite op als distributeur van het boek.¹² Na het overlijden van Frans Vlieland Hein, wikkeldde zijn broer de zaken af en regelde hij dat voortaan de eventuele opbrengsten van de verkoop van *De ode* direct naar Couperus gingen. Ook werden er enige exemplaren cadeau gegeven, waarbij een van de gelukkige ontvangers de classicus W.E.J. Kuiper in Hilversum was, getuige de openingszin van Kuiper in zijn brief van 23 februari 1919:

Zeer geachte Heer, De Uitgevers hadden mij *De Ode* reeds toegezonden, toen ik Uw briefkaart ontving. Dat deze *Ode* Uw persoonlijk geschenk is maakt mij het boekje nog kostbaarder dan het al is door zijn inhoud en door de verzorging van zijn uiterlijk.¹³

Uit deze beschrijving maak ik op dat Kuiper waarschijnlijk toch een gebonden exemplaar van de luxe editie heeft ontvangen en niet een gebrocheerd presentexemplaar, zoals is gesuggereerd door Schier in *De Parelduiker*.¹⁰ Een collega-auteur die zeker ook een luxe-exemplaar van *De ode* heeft ontvangen, is niemand minder dan de beroemde Tachtiger Willem Kloos die met zijn vrouw op de Regentesselaan 176 in Den Haag was gaan wonen en op 6 mei 1919 zijn zestigste verjaardag vierde, waarbij Couperus nog heeft gesproken.^{7,8} Hieraan voorafgaand publiceerde Couperus een eerbetoon aan hem in *De Nieuwe Gids* met de titel 'Een woord van hulde aan Willem Kloos'.⁵ Couperus had kennelijk in de loop van de jaren een steeds vriendschappelijker band met hem opgebouwd, met name als gevolg van de positieve literaire kritieken door Kloos van het werk van Couperus. Op een briefkaart van 21 februari 1919 schreef Couperus aan Willem Kloos:

Zeer Geachte Heer Kloos, De Uitgevers Nijgh en Van Ditmar zenden U als mijn persoonlijk geschenk een ex. van *De Ode*, alleen verschijnende in de prachttuitgave.¹³

Een eventuele reactie van Kloos op het geschenk van Couperus is niet bekend en het verhaal vertelt verder helaas evenmin of in bovengenoemde twee exemplaren (welke nummers?) ook nog een handgeschreven opdracht van Couperus staat.

Rouwproces

Couperus raakte na de dood van zijn neef Frans in een diep rouwproces. In een brief van 27 april 1919 schreef hij aan Kuiper het volgende:

Zeer geachte Heer, Uw zoo bijzonder vriendelijk en waarderend schrijven over *De Ode* heeft mij buitengewoon veel genoegen gedaan: U voelt zoo geheel met mij mede de schoonheid, die ik in den geest gezien heb en dat U daarbij als 'academiesch' man mijne omzwervingen in de antieke wereld toch nooit al te critiesch beschouwt, streelt natuurlijk wel mijn trots als dilettant en autodidakt. Mijn neef Frans Vlieland Hein, dien mijn vrouw en ik zoo innig, innig liefhadden en van wiens tragiesch eind met zijne vrouw U zeker gehoord zal hebben, had zoo een plezier dit boekje eens zelf mooi uit te geven, het was geheel en al zijn idee en ik zie hem nog zorgvuldig de dimensies van papier af meten... Zijn verlies is ons een overkomelijke smart.

Kuiper reageerde hierop op empathische wijze in zijn brief van 25 mei 1919:

Van den noodlottigen dood van den heer V.H. had ik vernomen. Ik wist niet dat hij U zóó na stond. Uit Uw weinige woorden zie ik dat U bijna een zoon in hem verloren hebt of misschien meer dan dat, meer dan menig zoon van zijn vader is of kan zijn. Weest overtuigd van mijn oprechte deelneming.

In een andere brief aan de journalist Leopold Aletrino d.d. 11 mei 1919 formuleerde Couperus zijn grote verdriet als volgt:

De rampzalige dood van onze lieve neef Frans, die ons zoo innig dierbaar was, heeft ons zwaar, heel zwaar getroffen: wij verliezen in hem meer dan ik u zeggen kan en er is nog immer een opstandigheid in ons tegen het Noodlot, dat juist deze edelen, begaafden jongen man ons ontnam. Hij was zoo geheel en al als een kind bij ons in huis: iedereen waardeerde hem en dat beloftevol leven moest nu worden geknot. Waarom? vragen wij ons af. Waarom? Wij zijn innig bedroefd en danken u hartelijk voor uwe deelneming.¹³ 🐘

Noten

1. F. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987.
2. J. Buschman, *Louis Couperus. Een Haagse wandeling*. Amersfoort/Brugge, 2014.
3. J. Buschman, *Couperus in de Oriënt*. Amsterdam, 2017.
4. L. Couperus, *De ode*. Rotterdam, 1919 (eerste druk), exemplaar 11, collectie Nick van Tilburg.
5. L. Couperus, 'Een woord van hulde aan Willem Kloos'. In: *Volledige Werken Louis Couperus* 49.
6. H. van Dalftsen, 'De correcties van mevrouw Couperus'. In: *NRC* 22 juli 1992.
7. R. van Gemeren, *Couperus. Een leven*. Amsterdam, 2016.
8. P. Janzen en F. Oerlemans, *Willem Kloos. O God, waarom schijnt de zon nog?* Nijmegen, 2017.
9. M. Klein, 'Couperus als sportliefhebber'. In: *Arabesken* 17 (2009), nr. 33.
10. J. Schier Omert, 'Het olympisch vuur van de verbeelding'. In: *De Parelduiker* 2005/1.
11. H.T.M. van Vliet, 'In elk gevecht blijft het ritme zegevieren'. In: *De Parelduiker* 2004/1.
12. H.T.M. van Vliet, *Versierde verhalen*. Amsterdam/Antwerpen, 2000.
13. H.T.M. van Vliet, *Louis Couperus. De correspondentie*. Amsterdam, 2013.
14. T. Zissimou, *Die Olympischen Spiele in der Antike*. Glyfada, z.j.
15. Couperus-collectie (website Louis Couperus Genootschap).

Een gracieus boek voor degelijke en solide Hollanders

Hoewel de rubriek over de contemporaine kritiek ten einde gekomen is, vind ik het een omissie dat de ontvangst van *Oostwaarts* nog nooit is bestudeerd. In mijn biografie heb ik dat niet gedaan, omdat deze titel, zoals bekend, enige maanden na de dood van Couperus verschenen is. Vandaar dat ik graag alsnog een licht wil werpen op het oordeel dat de critici gaven over dit boek. Dat oordeel was opmerkelijk positief.

Door Rémon van Gemeren

De dood stemt je milder. Die opvatting heb ik in de loop der jaren in verscheidene varianten, in gevarieerde situaties, persoonlijk en niet persoonlijk, gehoord. Over de doden niets dan goeds. Die uitdrukking betekent iets heel anders, maar zou hetzelfde gevolg kunnen hebben: positief zijn over iemand die is overleden. De reacties op *Oostwaarts* waren in het algemeen zo positief dat de critici welhaast vatbaar lijken te zijn geweest voor de behoefte om vriendelijk te schrijven over een onlangs overleden auteur.

Van 'deftige verstrooiing' tot 'speelsche guitigheid'

Henri Smitsaert vond het, gezien de bekendheid van de brieven, eigenlijk onnodig ze nog in *Onze Eeuw* te recenseren en wijdde er dan ook weinig woorden aan:

men weet immers hoe dit wondere land hem, den zoo gevoeligen kunstenaar, heeft gepakt. Laat mij dan slechts volstaan met de simpele mededeeling dat deze brievenverzameling een welverzorgde bundel is geworden, waaraan heel mooie foto's - en een portret van de schrijver - nog meer aantrekkelijkheid geven.¹

Nederlandsche bibliographie deed de boude uitspraak dat *Oostwaarts* 'voorbestedend is "klassiek" te worden. Z'n gansch bizondere, prettige wijze van vertellen, bekorend, boeiend, plastisch en toch weer luchtig neemt ons in beslag, en doet ons dit boek waarderen.' Daarom was dit 'boek van deftige, boeiende verstrooiing' een fraaie aanvulling op het oeuvre van Couperus, 'wiens nagedachtenis onze lofzang niet behoeft'.²

De Telegraaf prees 'dezen rijkdom van indrukken, waarvan misschien het eigenaardigste is, dat zij toonen, welk een buitengewone belangstelling en welk een snel vermogen tot medeleven Couperus voor alles wat hem tegenkwam, aan den dag legde.' Dat maakt het boek tot 'een reisbeschrijving, waarin men zoo te gis en te grabbel een paar dergelijke geniestukjes vindt'.³

De Haagsche Post vond de reisbrieven literaire journalistiek 'van de beste soort'. Met zijn parate kennis, artistieke aanleg, subtiele psychologie en, bovenal, voelsprietten voor 'de ziel van Indië' was Couperus 'uitnemend toegerust'. Met een rijke fantasie en 'imagi-

natie, dat is rangschikkende verbeeldingskracht', schreef hij rustig en ordelijk zijn ervaringen op, zelfs de schoonheid van dingen waarvan hij geen verstand had, zoals de machiniekamer van een schip, waarmee hij bewees, 'geestig en fijn, het symbool in dat alles te voelen, hoe zeer hij de dingen dezer wereld zag in een geestelijk verband'. Immers, Couperus was geen 'nuchtere ontleder, maar een gevoelig en mede-voelend begrijper van al wat hij ontwaarde'.⁴

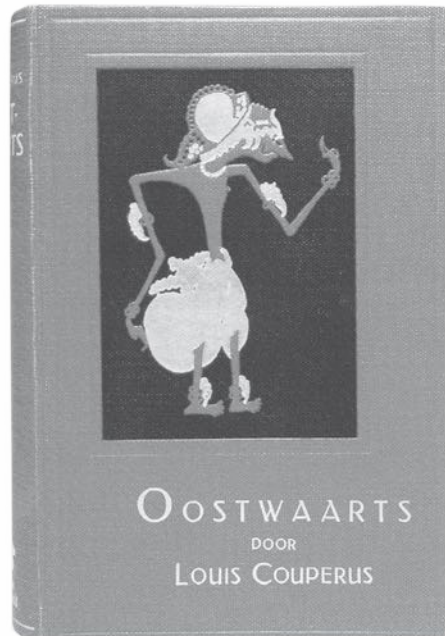
Met weemoed en devotie had de journalist van plaatsgenoot de *Haagsche Courant* het nieuwe werk van de overleden schrijver gelezen. Hij herkende de hand van Couperus, 'tintelend toch van vernuft en speelsche guitigheid, met diepen onderton, het weemoedige bij het aanschouwen van al die jeugdigheden': dat wat Couperus als kind in Indië had gezien. Toch beschreef hij alles 'met dien gloed, die verve, die allesomvattende liefde, die we van elke bladzijde aflezen'.⁵

De Avondpost vond weer andere woorden van lof: 'keurige, gloedvolle beschrijvingen [...] met tal van geestige opmerkingen en origineele gedachten', waarmee *Oostwaarts* een van de beste boeken over Oost-Indië was. Couperus was een genie. 'Dit boek zal dankbaar worden ontvangen door de zeer talrijke vereerders van onzen landgenoot'.⁶

Schoonheidsgenieting

Volgens de criticus van het *Utrechtsch Dagblad* had Couperus' talent twee zijden: 'schoonheidsdorst' en een 'beminnelijk vermogen'. In *Oostwaarts* kwamen die volkomen harmonieus samen. Zijn gracieuze manier van beminnen en melancholisch zijn was iets heel anders dan het affectieve dat mensen vaak in hem hadden menen te bespeuren. Hij wiegde de lezer als het ware geleidelijk naar een sfeer van 'hoogere schoonheidsgenieting'. Zijn stijl kenmerkte zich doordat hij telkens 'een schakering van een gehandhaafd motief' wijzigde met ogenschijnlijk eenvoudige woorden. Zo kreeg een prachtige zonnehemel die werd opgevolgd door mist een wonderlijk effect. De bundel was zo 'verpuurd, verstild, tot een zoo groote rijpheid gekomen, dat de lectuur van dit geschrift den felsten vijand van Couperus zal verzoenen'. Bovendien waren Couperus' opvattingen 'door en door gezond', met name zijn idee dat westerlingen zich beter moesten aanpassen aan het Oosten. Desalniettemin betoonde de 'internationale, kosmopolitische schrijver zich postuum 'een nationaal-gevoelend mensch, een vaderlander'.⁷

De Nieuwe Rotterdamse Courant was eveneens te spreken over de postume nieuweling van de 'Haagsche ex-realist', al is de criticus erg zuinig met loftuitingen – hij ging niet verder dan dit het boek van de week te noemen. Verder vertelde hij wat over Couperus' band met Indië, vatte hij de reis kort samen, en dat was het.⁸ Maar opmerkelijk genoeg kwam de krant drie weken later opnieuw met een stuk, nu van oriëntalist en etnoloog Johan Snelleman. Hij verborg zijn enthousiasme minder – hij gaf nota bene aan

Omslag van
Oostwaarts.
Bron: louiscouperus.nl.

dat zijn collega alle ruimte had gelaten om dieper op Oostwaarts in te gaan. Dat deed Snelleman dus zelf, zoals zijn deskundigheid betaamt, en wel wat betreft de culturele aspecten die Couperus met 'dat slechts schilderachtige' beschreef. En hij had oog voor een vertrouwd thema in heel Couperus' werk: 'Juist door het heden, dat hem in Batavia en Weltevreden omringt, ziet en voelt hij het verleden intenser.'⁹

De Locomotief leek wat zuinig met de formulering 'een zeer leesbaar werk', maar was wel degelijk positief, omdat 'het de kunst bleef van Couperus steeds zich zelf te geven, nergens dor te beschrijven en te chronikeeren, doch aan iedere notitie, over hoe futiel een onderwerp ook, die kleur, die essence te geven, die den lezer boeit, prikkelt en nieuwsgierig maakt'.¹⁰

Advocaat en letterkundige Wilhelm Loeb gaf in zijn nieuwe tijdschrift *Boek en kunst* een korte beschrijving, meer een signalement, die nogal raak was en bovendien de positieve stemmen aardig samenvat:

Hij was wel een zeer bijzonder kunstenaar, die ons in dit fijnzinnig-causeerend boek naar en door den Oost leidt. Met vaak de plotse bewondering van den droomer voor wat onze tijd van wetenschap, techniek en koortsige arbeid er schiep maar vaker en inniger toch de aan onze grootschheid twijfelende verwondering om de mystieke eenheid van oer-natuur en oer-mensch. Een verwondering, die bijna tot geloof wordt. Geen reisverhaal, maar een ons zoo levend en doorleefd land en volk ginds toonen, dat wij van verlangen erheen ons droef gaan voelen in onze Westersche erbarmelijkheid. Met zulk een boek te beginnen legt der uitgeefster hoge verplichtingen op.¹¹

Het dorp Tosari
hoog in het
Tenggergebergte
in het district
Pasoeroean, Oost-
Java, rond de
eeuwwisseling.
Bron: Louis
Couperus.
Schrijvers prenten-
boek 9, in 1965
uitgegeven door
het Letterkundig
Museum.

Discussie over de diepgang

Naast al deze lauwerkransen waren er toch ook critici die duidelijker hun reserves hadden. Wijnand Nieuwenkamp, vooral bekend als beeldend kunstenaar, nam (en kreeg) in *Nederlandsch Indië Oud & Nieuw* uitvoerig de ruimte voor het reisboek. De meeste aandacht besteedde hij aan Bali, dat hij goed kende. Hier had, naar zijn oordeel, Couperus juist gezien

hoe die wondere bouwselen wonderwel passen in de omringende natuur, er zich in oplossen en er één harmonisch geheel mede vormen – en dus noodzakelijk zóó moesten zijn als ze zijn. Maar dat laatste heeft hij niet begrepen; evenmin dat men in een land waar alles zoo spoedig verweert en verbleekt in fellen zonneschijn en fellen regenslag, met de felste kleuren moet schilderen, wil men niet dat die kleuren al weer dadelijk haast onzichtbaar zullen zijn.

Was Couperus maar langer op het kleine eiland geweest dan de haastige drie weken die hij er had doorbracht, dan zou hij er vast meer van onder de indruk zijn gekomen dan reeds het geval was. Dan had hij bijvoorbeeld de tijd genomen om af te dalen naar de Batoertempel om daar te constateren dat er van de ooit allergrootste tempel van Bali weinig meer over was, en zouden niet vier van de acht foto's van Bali abusievelijk zijn opgenomen, namelijk foto's van plekken die Couperus klaarblijkelijk helemaal niet bezocht had. Nieuwenkamp vroeg zich af of de foto's, en daarmee indirect de beschrijvingen, van Sumatra en Java betrouwbaarder waren. Tegenover minder aangename ervaringen in de archipel stonden echter prachtige tafereeltjes, zoals het dorp met melaatsen. 'Dat is om nooit te vergeten. Dat is Couperus, zooals wij allen hem vereeren.'¹²

Israël Querido, die Couperus in het verleden niet bepaald gespaard had, noemde in *Algemeen Handelsblad* zijn collega óók in Oostwaarts 'een boeiend verteller', die op een 'los-keuvelende manier' de lezer wist te treffen. 'Uitmuntende dingen schrijft Couperus als volks-psycholoog over den invloed van den Islam op de geheimzinnige zielen der midden-Javanen, die eigenlijk stil-geheimzinnig Hindoesch zijn gebleven.' Querido stond echter lijnrecht tegenover Couperus' oordeel dat de oude Griekse wijsheid en schoonheid hoger stonden dan die van het oude Indië, die 'universeeler en daardoor goddelijker' was, aldus Querido. Misschien was de hellenistische pracht wel oorspronkelijk hindoeïstisch. Nochtans was Querido overwegend positief – 'wij houden van dit boek om zijn gracie, om de fijne bewegelijkheid van het intellect en het gevoel'.¹³

De *Leeuwarder Courant* hield het kort over Couperus. 'Tusschen deze, over het algemeen lichte, causerieën door blinken zijn diepere wezen, z'n fijne geest telkens op. Telkens komt men observaties tegen, die wel bestemd schenen voor nadere uitwerking, later.' Jammer genoeg kon het daar niet meer van komen, en toch waren de reisverslagen waardevol, aangezien ze golden, bij verschijning althans nog wel, 'als sluitsteen van het levenswerk van een van Nederlands grootsten en wellicht meest cosmopolitischen schrijvers'. Daarenboven bracht Couperus ons 'schier ongemerkt' dicht bij het nog altijd mysterieuze en belangwekkende Indië.¹⁴

Ook Herman Robbers gaf in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* toe dat dit journalistieke werk niet erg diep ging, en toch was het bijzonder goed in zijn genre: 'levendig en persoonlijk, geestig en boeiend', en vol belangrijke wetenswaardigheden. Couperus gaf een treffend beeld van de inheemse bevolking, en dat alles 'zoo rustig, zoo fijn-gestileerd' geschreven, ondanks 'het afmattend klimaat der tropen' en het vermoeiende reizen. Een oproep: 'Degelijke en soliede Hollanders, hoed af voor deze lijdenden dandy!'¹⁵

Tegen de licht kritische geluiden kwam een weerklank. Frans Coenen verdedigde Couperus in *Groot Nederland* tegen lezers die de reisbrieven oppervlakkig vonden.

Voortdurend bemerkt men het pogen de streek zelf te suggereeren met zijn atmosfeer, zijn menschen, de lijnen van het landschap. Maar daarnaast, voor de meer nuchteren en “serieusen”, de zakenmenschen en bij-Indië-belanghebbenden, geeft hij dan feiten en zelfs cijfers, beschrijft cultures, fabrieksinrichtingen, machinekamers, herinnert aan ethnologische en sociologische bijzonderheden, vertelt van oude en nieuwe toestanden, gebruiken, levensinrichting....

Soms was Couperus koket, maar dat hoorde nu eenmaal bij hem. Het liet onverlet dat *Oostwaarts* ‘onderhoudend, geestig en suggestief’ was, en een mooie introductie van de kolonie.¹⁶

De enige die ronduit negatief was, bleek Herman Colenbrander, nota bene toentertijd in Leiden hoogleraar Geschiedenis van Nederlands-Indië, die in een heel kort stukje in *De Gids* – haast minder dan een signalement – wel een heel eigenaardige en moderne typing had voor de reisimpressies: ‘snapshots’. Ze verveelden niet, maar bleven je ook niet bij, door een ontbrekende strekking, oftewel een heldere visie.¹⁷

Visie?

Al valt er in de ontvangst van *Oostwaarts* een duidelijk positieve tendens te zien, er zijn naast vele overeenkomsten ook de nodige verschillen te bemerken. En toch spreken die elkaar minder tegen dan wellicht het geval lijkt. De meeste critici waren lovend over de manier waarop Couperus schreef, met argumenten die gedurende Couperus’ leven al zo vaak waren gegeven: de elegantie, de subtiele woordkeuze, de scherpe observaties, de diep voelende psychologie, de beeldende kracht, de sympathieke en ontvankelijke houding, het bijna kinderlijke enthousiasme. Dat maakte Couperus een innemende schrijver – of in *Oostwaarts* een schrijvende reiziger. Wat zuiniger waren sommigen als het ging om de inhoud, om de – al dan niet ondernomen – poging om Indië beter te leren kennen dan Couperus al deed, er dieper in door te dringen en, niet onbelangrijk, om er een visie op los te laten. Opvallend is dat waar Couperus toch wel degelijk iets van een visie uit, al werkt hij die zoals gewoonlijk niet analytisch en systematisch uit, de critici daar niet erg van onder de indruk waren, of er überhaupt weinig verdieping in zagen. Maar toch, over de verhouding tussen het Westen en Oosten, over de waarde en toekomst van kolonisatie doet Couperus uitspraken die op zijn minst een – soms weliswaar zeer persoonlijke – mening laten zien. Zijn overtuiging dat het gouvernement, ondanks alle goede bedoelingen, op den duur onhoudbaar was vanwege de te grote cultuurverschillen, hangt als een schaduw over heel *Oostwaarts*. Samengevat: men hield van de verteller en reiziger Couperus, en niet zozeer van de denker.

Vergeeten mag niet worden dat Couperus ‘impressies’ van zijn reis schreef voor een krant, en dus voor een doorsnee publiek. Zelfs al zou hij zijn lezers diepgravende en waar nodig kritische beschouwingen hebben willen voorschotelen, dan is het zeer de vraag of dit podium daarvoor geschikt was. Een niet geringe mate van vermaak, opgewektheid en optimisme bleef immers gewenst. Voor visies op mens en wereld had Couperus zich altijd gewend tot zijn verhalen en romans, tot het voor hem veel wijdere en intensere universum van de fictie, van fantasie en verbeelding. ♣

Noten

1. H.S., 'L.Couperus. Oostwaarts.' In: *Onze Eeuw*, jaargang 24 (1924), deel I, p.191.
2. Anoniem, 'OOSTWAARTS door Louis Couperus.' In: *Nederlandsche bibliographie*, jaargang 68 (1923), nummer 12.
3. Anoniem, 'Louis Couperus: „Oostwaarts”.' In: *De Telegraaf*, 24 november 1923.
4. Anoniem, '„Oostwaarts”, door Louis Couperus.' In: *Haagsche Post*, 1 december 1923.
5. Anoniem, '„Oostwaarts”, door Louis Couperus.' In: *Haagsche Courant*, 18 december 1923.
6. Anoniem, '„Oostwaarts”, door Louis Couperus.' In: *De Avondpost*, 1 november 1923.
7. Anoniem, 'Oostwaarts door Louis Couperus'. In: *Utrechtsch Dagblad*, 11 november 1923.
8. Anoniem, 'Vóór het winkelraam.' In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 3 november 1923.
9. Joh. F. Snelleman, 'Louis Couperus. Oostwaarts.' In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 24 november 1923.
10. Anoniem, '„Oostwaarts”, door Louis Couperus.' In: *De Locomotief*, 4 december 1923.
11. L., 'Louis Couperus: Oostwaarts.' In: *Boek en kunst*, jaargang 1 (1923-1924), nummer 5, p.121.
12. W.O.J. Nieuwenhuis, 'Enige aantekeningen op „Oostwaarts” van Louis Couperus'. In: *Nederlandsch Indië Oud & Nieuw*, jaargang 8 (1923-1924), p. 353-356.
13. Is. Querido, '„Oostwaarts”, door Louis Couperus.' In: *Algemeen Handelsblad*, 8 maart 1924.
14. Anoniem, 'De Boekentafel. „Oostwaarts” door Louis Couperus. In: *Leeuwarder Courant*, 26 november 1923.
15. H.R., 'Boekbespreking. Louis Couperus, Oostwaarts'. In: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jaargang 34, deel I (1924), p.211-212.
16. F.C., 'Oostwaarts door LOUIS COUPERUS'. In: *Groot Nederland*, jaargang 22 (1924), deel I, p.222.
17. H.T. Colenbrander, 'Louis Couperus, Oostwaarts'. In: *De Gids*, jaargang 88 (1924), deel I, p.136.

Maker onbekend, Slapende Hermafrodit. Romeinse repiek naar een origineel uit de 1ste helft van de 2de eeuw voor Christus. Parijs, Louvre. Bernini voegde de matras toe. Privécollectie.

20 MEI TOT EN MET 14 OKTOBER 2018

‘Een sneller schrik van schoonheid...’ Louis Couperus en de beeldhouwkunst

De zomertentoonstelling in het Louis Couperus Museum is gewijd aan het thema ‘Louis Couperus en de beeldhouwkunst’. Het betreft enerzijds portretten en beeltenissen van Couperus zelf en naar zijn werk en anderzijds beelden uit de klassieke oudheid die hij beschrijft in zijn boeken. Er bestaan verschillende portretsculpturen van Couperus. Allereerst zijn dit de bekende beelden in de Surinamestraat en aan het Lange Voorhout, maar ook minder bekende zoals de bustes van Theo Dobbelman, het Franse duo Mathias en Nathalie, en de reliefs van Pier Pander. Daarnaast zijn er verschillende beelden gemaakt naar thema's of titelheldinnen uit Couperus' werk door beeldhouwers als Theo van der Nahmer, Tom Pucky, Wibbine van Roon en Jan Wolkers. Dit werk of foto's ervan zijn te zien in de voorkamer van het museum.

Louis Couperus liet zich zijn leven lang inspireren door kunst en mythologie uit de Klassieke Oudheid. Wij denken hierbij aan boeken als *Reisimpressies* (1894), waarin hij zijn eerste reis door Italië beschrijft, verder aan romans als *Dionyzos* (1904), *De berg van licht* (1905-1906), *Herakles* (1913) en beschrijvingen van kunst als in *Uit blanke steden onder blauwe lucht* (1912/1913).

In de achterkamer van het museum worden beelden en foto's getoond van sculpturen uit de oudheid. Essentieel hierbij is hoe de houding ten opzichte van het kijken naar klassieke beeldhouwkunst in de negentiende eeuw verandert. Werd deze aanvankelijk beoordeeld vanuit een esthetisch of christelijk/moralistisch standpunt, in de loop van de eeuw werden de antieke beelden steeds meer gezien als ‘bezielde objecten’ en maakten als zodanig hun entrée als personages in de literatuur, ook bij Couperus.

Couperus was onomwonden van mening dat de ‘ouden’ er een gezondere en vooral zonniger levenshouding op na hielden dan de vroege christenen, en dat de laatsten veel van die onschuldige, heidense beschaving onnodig hadden vernield. Deze opvatting sluit verbazend goed aan bij een recent verschenen studie, *Eeuwen van duisternis. De christelijke vernietiging van de klassieke cultuur*, door Catherine Nixey (2017), waarin parallellen worden getrokken tussen de vernietigingsdrang van de vroege christenen in de late Oudheid en de destructieve acties van de terreurgroep Isis in onze dagen. Couperus' visie blijkt plotseling van actueel belang. ■

De tentoonstelling wordt mogelijk gemaakt door een sponsor die anoniem wenst te blijven.

Mathias en Nathalie, buste Louis Couperus, gemengde techniek, 1996.

Couperus inspireert... Jonge kunstenaars

Interessant is dat Louis Couperus de laatste tijd zoveel jonge kunstenaars inspireert, op alle mogelijke terreinen. U heeft natuurlijk allemaal de theatervoorstellingen naar *De stille kracht* (2015), *Van oude mensen...* (2016) en *De boeken der kleine zielen* (2017) van Toneelgroep Amsterdam gezien; regisseur Ivo van Hove heeft hier de spits afgebeten. Maar ook de amateurtheatergroep Zout presenteerde afgelopen winter, in het décor van Toneelgroep Amsterdam, een eigen versie van *Van oude mensen...* onder de titel *Voorbij*. Verder heeft Aidan Vernee als afstudeerproject voor de Utrechtse Filmacademie 'De binocle' verfilmd. Het Louis Couperus Genootschap vierde dit jaar zijn vijftienvigjarig lustrum met een voorstelling in theater Diligentia onder de titel *Couperus in transit*.

Het Louis Couperus Museum speelt in op deze trend door een aantal jonge kunstenaars te laten optreden op onze zondagmiddagen, die voortaan telkens plaatsvinden op de eerste zondag van de maand. 🍷

Activiteiten Louis Couperus Museum

Phantasmagoria

Op zondag 6 mei 2018 vond de feestelijke opening plaats van de installatie *Phantasmagoria* van de kunstenares Iris Erkelens. Het was haar afstudeerproject aan de Haagse Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten.

Een 'phantasmagoria' of, in modern Nederlands, fantasmagorie, is afkomstig uit de beelden die de in het einde van de achttiende eeuw uitgevonden toverlantaarn liet zien. Dit apparaat projecteerde plaatjes op muren, rook of halfdoorzichtige schermen. Met meerdere projectors konden beelden snel gewisseld worden. Voor geïnteresseerden verwijzen wij naar het Haagse Toverlantaarnmuseum: toverlantaarnmuseum.nl.

Het woord 'phantasma' is oud-Grieks voor schim of spook. Het doel van vele voorstellingen van de negentiende eeuwse fantasmagorie was dan ook de aanwezigen angst aan te jagen door het afbeelden van skeletten, spoken en geesten of het publiek zogenaamd te laten communiceren met overleden vrienden of familieleden.

ZONDAG 3 JUNI 2018

Feest der poëzie: van en over Couperus

Het Feest der Poëzie en het Louis Couperus Museum brengen u een korte versie van deze afwisselende voorstelling met werk van en muziek uit het werk van de grootste Nederlandse romanschrijver.

Voordrachtskunstenaar Simon Mulder brengt bekend en minder bekend werk van Louis Couperus: fragmenten uit *De berg van licht* en de korte verhalen 'Het spoorwegongeluk' en 'Het verbeelde leven'. Hij is oprichter van het Feest der Poëzie, een organisatie die literaire voorstellingen produceert, werkt als docent klassieke talen op een middelbare school en treedt op in binnen- en buitenland met poëzie en proza van hemzelf en anderen.

Verder wordt een opname van fragment uit *De berg van licht* door voordrachtskunstenaar Albert Vogel jr. (1924-1982) ten gehore gebracht. Hij bracht decennialang een veelgeroemd Couperusprogramma onder de titel *Van en over Louis Couperus*.

Pianist Daan van de Velde en Simon Mulder presenteren ten slotte een declamatorium voor piano en stem op Couperus' korte verhaal 'De binocle', speciaal ontwikkeld voor deze voorstelling. Daan van de Velde volgde een bijvak piano bij het Koninklijk Conservatorium te Den Haag en promoveerde daarnaast in de taalwetenschap; hij brengt met nieuw gecomponeerde Leitmotiven de Wagneriaanse thema's die Couperus heeft verwerkt in dit beroemde korte verhaal tot leven.

Meer informatie over het Feest der Poëzie:
www.feestderpoezie.nl. Aanvang: 16.00 uur.

ZONDAG 1 JULI 2018

'Laat maat houden de waardige Muzen... ik wil geen maat!' (Dionyzos (1904, p. 32). Lezing Ruurd Halbertsma

Couperus' mateloze bewondering van de klassieke beeldhouwkunst staat in een lange Europese traditie. Al sinds de vijftiende eeuw werden in Italië beroemde beeldencollecties aangelegd. Kopieën in brons, marmer en gips vonden hun weg naar de hoven en paleizen van Europa. In zijn lezing zal Ruurd Halbertsma de geschiedenis van deze verzamelingen toelichten en de speciale positie benadrukken die Couperus innam in deze eeuwenlange bewondering van de oudheid.

Ruurd Halbertsma (1958) is als conservator Griekenland en Rome verbonden aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, waar een aantal bruiklenen voor de nieuwe expositie vandaan komt. Tevens is hij bijzonder hoogleraar klassieke archeologie aan de Universiteit Leiden.

Aanvang: 16.00 uur. 🍷

De kosten voor alle activiteiten, inclusief drankje en museumbezoek, bedragen €12,50. Amici, Museumkaart en Rotterdam-Pashouders betalen €10. U kunt zich voor deze middagen aanmelden bij info@louiscouperusmuseum.nl.

Voortgang film 'De binocle'

De verfilming van Couperus' verhaal 'De binocle' zit momenteel in de eindfase. Regisseur Aidan Vernee streeft ernaar om het project af te hebben voor Couperus' 155ste geboortedag op 10 juni. Een aantal Couperusliefhebbers heeft deelgenomen aan de figurantendag van 11 maart j.l., toen de slotscène werd opgenomen in de Leidse schouwburg. Op bijgaande foto poseren de aanwezige medewerkers van het Louis Couperus Museum in 'kostuum'. 🍷

Bestuurswisseling

Per 1 februari 2018 is neerlandicus Bertram Mourits aan het werk gesteld bij het Literatuurmuseum, als vervanger van Salma Chen. Bertram is nu ook lid geworden van het bestuur van het Louis Couperus Museum. Welkom! 🍷

Van en over Couperus en anderen

Couperus in transit

In het kader van het 25-jarige bestaan van het Louis Couperus Genootschap heeft het Genootschap in samenwerking met Gérard van Kalmthout en platenmaatschappij Excelsior Recordings negen artiesten gevraagd een lied te maken op basis van een aantal van de reisverhalen van Louis Couperus. Deze liederen waren voor het eerst live te horen tijdens de afgelopen Genootschapsdag op 15 april in Dilligentia in Den Haag. Ze zijn, samen met korte voorgelezen

fragmenten op cd beschikbaar, te bestellen via onder meer bol.com. De nummers zijn ook te koop op iTunes en te beluisteren op Spotify. De artiesten zijn: Lea Kliphuis (tekst: Hanneke Hendrix), Spinvis, Yorick van Norden, Esther de Jong, Clean Pete, Massih Hutak & Janne Schra, Maurits Westerik en Dave von Raven. De begeleiding wordt gedaan door Arjan Spies en Paul Zoontjes en de voordrachten door Arend Brandligt. 🎸

Esther de Jong. Foto: Paul Hoes.

Jaap Goedegebuure ontvangt het eerste exemplaar van *Couperus Cahier XVI* uit handen van voorzitter Annebeth Simonsz. Foto: Petra Teunissen-Nijse.

Stille venijnen

Tijdens diezelfde Genootschapsdag werd het zestiende *Couperus Cahier* gepresenteerd. In *Stille venijnen. Verderf en verdervers in het werk van Louis Couperus* belicht Jaap Goedegebuure een type personage dat in verschillende gedaantes telkens weer opduikt in het werk van de auteur, namelijk dat van 'de Verderf'. Dit is doorgaans een man die op de een of andere manier de veilige, burgerlijke conventie bedreigt. Misschien, zo laat Goedegebuure in zijn essay door-

schemeren, staat zo'n verderf dichterbij Couperus zelf dan men zou verwachten van iemand die zo zorgvuldig het imago heeft opgebouwd van een verfiind woordkunstenaar.

Jaap Goedegebuure is emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden. Als literatuurcriticus is hij verbonden aan *Trouw*. In 2015 gaf hij samen met Oek de Jong een brievenboek uit van Frans Kellendonk. In datzelfde jaar verscheen zijn studie *Wit Licht. Poëzie en mystiek in de Nederlandse literatuur van 1890 tot 2015*. Binnenkort verschijnt zijn biografie van Frans Kellendonk. ■

Korte Arabesken

Van oude mensen hertaald

Emeritus hoogleraar Marita Mathijssen gaf in de *Volkskrant* van 14 april te kennen dat zij van mening is veranderd over het gebruik van hertalingen van teksten uit vroegere eeuwen. Waar ze daar vroeger tegen was, heeft ze nu liever dat de teksten hertaald gelezen worden dan helemaal niet. Ronald Giphart reageerde op 16 april in *De Nieuws BV* door op te roepen tot een massale hertaling van werken van Vondel, Beets e.d. door schrijvers als Tom Lanoye en Tommy Wieringa. Literair weblog Tzum mengde zich al diverse keren in deze discussie. Schrijfster en docent Michelle van Dijk vatte de koe meteen bij de horens en is begonnen met een hertaling van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* die te lezen is via haar website michellevandijkschrijft.nl. 🐘

De Genootschapsdag met Couperus in transit

Het Louis Couperus Genootschap viert dit jaar zijn 25-jarig bestaan. Dit werd op 15 april op feestelijke wijze gevierd in het Haagse theater Diligentia, met onder andere een Indisch buffet en een gevarieerde muziekavond.

's Middags waren er, na een toespraak van voorzitter Annebeth Simonsz, twee korte lezingen. Jaap Goedegebuure vertelde over zijn nieuwe Couperus Cahier, *Stille venijnen*, en Hester Meuleman lichtte de keuze van de reisfragmenten waarop de muziekavond was geïnspireerd toe. Verder had Han Peek een kleine tentoonstelling met memorabilia van het Louis Couperus Genootschap ingericht.

Tijdens de voorstelling *Couperus in transit* bracht een aantal Nederlandse artiesten 's avonds hun door Couperus' reisverhalen geïnspireerde liederen ten gehore in de theaterzaal van Diligentia. Op een verrassende en ontroerende manier lieten Lea Kliphuis, Hanne Hendrix, Yorick van Norden, Esther de Jong, Clean Pete, Massih Hutak & Janne Schra en Dave von Raven zien dat Couperus tijdens zijn reizen niet alleen zijn omgeving, maar ook zijn eigen gemoedstoestand duidelijk observeerde. Couperus

liet graag in het vage wat nu echt bij zijn persoonlijke opvattingen hoorde en wat niet, maar bijvoorbeeld de teleurstelling die hij in Spanje beschreef, of de vervreemding die hem in München tijdens het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog overviel, maakten hoe dan ook, zeker op muziek, opnieuw diepe indruk. Daarnaast speelden de artiesten ook eigen nummers en praatte acteur Arend Brandligt als een eigentijdse Couperus de avond aan elkaar.

Elders in het nummer staat hoe de cd *Couperus in transit* te verkrijgen is. Wie er wat meer uitleg over wil horen kan de radio-interviews erover met Hester Meuleman terugluisteren op *De taalstaat* op NPO 1 van zaterdag 7 april om 12.10 en op *Nooit meer slapen* op NPO 1 op 13 april om 1.30. In *Trouw* van 17 april staat een recensie van de cd van Sander Becker. 🐘

Couperuspenning

Diezelfde middag kreeg oud-bestuurslid Pieter Verhaar de Couperuspenning uitgereikt.

Verhaar heeft, bijna net zo lang als het Genootschap bestaat, verschillende functies bekleed in het bestuur. Zo was hij een tijdlang penningmeester, vice-voorzitter, organiseerde hij wandelingen door het Den Haag van Louis Couperus, en trad hij ook zelf op als gids.

Pieter Verhaar (links) ontvangt de Couperuspenning uit handen van Annebeth Simonsz en Caroline de Westenholz. Foto: Petra Teunissen-Nijse

LOUIS COUPERUS IN TRANSIT

Louis Couperus in transit. Rechts: Dave von Raven, Yorick van Norden, Arjan Spies en Paul Zootjes.
Hieronder, v.l.n.r.: Arend Brandligt, Massih Hutak, Bart Chabot en Yorick van Norden. Foto's: Paul Hoes.

Biografiedag in de oude sterrenwacht in Leiden. Rechts: Eris Palmen van Biografieportaal.nl. Hieronder, links: Elisabeth Leijnse. Daarnaast: afsluitende forumdiscussie. V.l.n.r.: Monica Soeting, Petra Teunissen-Nijse, Rémon van Gemeren, Gé Vaartjes en Jaap Goedegebuure. Foto's: Petra Teunissen en Margriet Rutgers.

De Couperuspenning is een gezamenlijk initiatief van het Louis Couperus Genootschap en het Louis Couperus Museum, en wordt sinds 2006 ongeveer jaarlijks toegekend aan een persoon die zich op buitengewone wijze heeft ingezet om de nagedachtenis aan Louis Couperus levend te houden. 🐾

Biografiedag

Op vrijdag 23 maart 2018 wijdde het Louis Couperus Genootschap een hele dag aan de schrijversbiografie onder de titel: 'Tussen slijk en sterren. De schrijversbiografie in de kijker'. In de Oude Sterrewacht in Leiden werden verschillende lezingen gehouden en workshops gegeven. Onder meer Elisabeth Leijnse en Wim Hazeu gaven een lezing rondom het thema 'Pijnpunten in de biografie'. 's Middags gaven ervaren biografen als Jaap Goedegebuure, Elly Kamp en Gé Vaartjes en Eric Palmen praktische workshops over het schrijven, lezen en recenseren van schrijversbiografieën. 🐾

Verfilming 'De binocle'

Aidan Vernee, vierdejaarsstudent Filmregie aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht, hoopt binnenkort – hopelijk nog voor Couperus' geboortedag op 10 juni – af te studeren met de verfilming van 'De binocle'. In het bekende korte verhaal van Couperus raakt een journalist tijdens een opvoering van Die Walküre in Dresden geobsedeerd door een kaalhoofdige man in het publiek. Tijdens een van de opnamedagen op 11 maart in de Leidse Schouwburg, konden Couperusfans aantreden als figuranten. 🐾

Redactie Couperus Cahier

Na jarenlang in de redactie van het Couperus Cahier te hebben gezeten heeft Maarten Klein afscheid genomen van de redactie. Het Louis Couperus Genootschap dankt hem van harte en heeft inmiddels Mary Kemperink verwelkomd als nieuw lid van de redactie. 🐾

Legaat van jonkheer mr. J.C. Baud

Het Louis Couperus Genootschap heeft in 2017 uit de nalatenschap van jhr. mr. J.C. Baud een substantieel legaat ontvangen. Jhr. Baud is de zoon van jhr. mr. dr. W.A. Baud die ook lid was van geschiedkundige vereniging Die Haghe. Deze vereniging heeft ook een legaat ontvangen. Jhr. mr. dr. W.A. Baud was een volle neef van Elisabeth Couperus-Baud. Jonkheer mr. Jean Chrétien Baud

was een achterneef van Elisabeth Couperus-Baud. Het Louis Couperus Genootschap is jhr. Baud zeer dankbaar voor het nalaten van het legaat. Zondag 15 april jongstleden konden we het 25-jarig jubileum van het Genootschap uitgebreid vieren en daarnaast heeft het Louis Couperus Genootschap genoeg plannen die nu verwezenlijkt kunnen worden. Het bestuur zal de komende tijd nadenken over een goede bestemming voor het legaat. 🐾

't Citaat

Puntjes

De Nederlandse literatuur bevat een schatkamer aan sensuele passages, maar je moet er in vorige eeuwen wel verdomd goed naar zoeken. Broeierige suggesties,

zoals bij Couperus, werden in het fin de siècle van de 19de eeuw als schokkend ervaren. Soms nam Couperus noodgedwongen zijn toevlucht tot het zeten van wel heel veel puntjes, waarvan hij sowieso een fervent gebruiker was.

(Onno Blom in *de Volkskrant* van 23 maart 2018)

Vrouwenportret

Henry James was (crypto-) homoseksueel en nu ik erover nadenk komen in mijn beleving de mooiste vrouwenportretten uit de literatuur, toeval of niet, uit die hoek. Louis Couperus die met ongelooflijke nuance en inlevingsvermogen in 'Eline Vere' er eentje schilderde, Marcel Proust die in 'À la recherche du temps perdu' Odette Swann neerzette, raadselachtig en eenvoudig ineem. Hebben homoseksuele schrijvers die niet uit de kast zijn gekomen er misschien een betere, verfijndere kijk op? Het zou kunnen, maar ineens lees ik bij James toch weer een dom cliché van jewelste, als hij over een zekere Madame Merle schrijft: 'Ze kon goed denken – een zeldzame prestatie

voor vrouwen'. Oeps, weg mooi vrouwenportret. (Rob Schouten in *Trouw* van 27 februari 2018)

Wedstrijdschrijven

Wat me door jarenlang jureren op een gegeven moment opviel, is dat veel teksten van beginnende schrijvers op elkaar lijken. Het standaard ingezonden korte verhaal draait altijd om Grote Emoties, met daarbij Woede en Verdriet als hoofdrolspelers. Aan het eind gaat er bijna altijd wel iemand dood, wordt iemand gek of blijkt het allemaal een droom. (...) De taal die in de wedstrijdinzendingen wordt gebezigd, lijkt uit [de negentiende eeuw] te stammen: er wordt wat afge-immerd en ge-nochtanst. Hoe kan het nou dat al die beginnersteksten lijken op literatuur die al meer dan honderd jaar uit de mode is? Simpel: van dit soort letteren werd op de middelbare school gezegd dat het Literatuur met grote L was. Geen wonder dat men dit dan probeert na te bootsen. "Grappige theorie", zei een bevriende literatuurwetenschapper toen ik deze bevindingen met hem deelde, "maar wat natuurlijk ook meespeelt, is dat geen hond na de middelbare nog leest. Geen wonder dat ze denken dat het imiteren van Couperus of Willem Kloos het hoogst haalbare is".

(Ellen Deckwitz in *De Morgen* van 13 december 2017)

Kippenvel of de vergetelheid: het hertalen van Couperus' romans

'Hertalen en inkorten is de enige manier om literaire pareltjes van de vergetelheid te redden,' stelde Marita Mathijssen onlangs (14 april 2018, de Volkskrant). Ronald Giphart riep in radioprogramma De Nieuws BV schrijvers op om aan het hertalen te slaan. Als schrijver en leraar Nederlands voelde Michelle van Dijk zich geroepen: het eerste hoofdstuk van *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan* plaatste ze diezelfde week nog op haar blog. 'Dit kan niet, Couperus is het niet meer,' zei de een. 'Mooi initiatief, goed gedaan,' prees de ander. Rémon van Gemeren waardeert het initiatief van Van Dijk, maar is er niet voor. Moet Couperus hertaald worden?

Kippenvel of vergetelheid

Mijn eerste kennismaking met Couperus was het verhaal 'De binocle'. Dit wordt nog steeds in vele schoolklassen gelezen, omdat het zo representatief is voor het naturalisme en omdat het zo'n fijn smeugig einde heeft. De korte verhalen van Couperus hebben voldoende charme en kunnen ook zonder moderne taal aan leerlingen opgediend worden. Maar wat is het zonde als ze vervolgens nooit zijn meesterschap in de romankunst ontdekken!

Met een goede inleiding kunnen vwo-leerlingen Couperus' romans wel aan, in originele vorm, daar twijfel ik niet aan. Maar ik zou met een goede hertaling willen bereiken dat niet alleen vwo-leerlingen Couperus' werk lezen; dat niet alleen leerlingen met een leeslijstverplichting het lezen.

Scène uit
De dingen die
voorbijgaan
door Toneelgroep
Amsterdam,
2016. Foto: Jan
Versweyveld.

Wat zou de schrijver er zelf van vinden? Louis Couperus zou zich drie keer omdraaien in zijn graf, dat is zeker. Hij werd al razend toen in zijn werk 'de salon' was veranderd in 'het salon', 'iets, waarvan ik kippenvel krijg', zo schreef hij aan uitgever Veen. Sterker nog, hij kon het boek niet meer zien, hij eiste naam en adres van degene die de fout op z'n geweten had: 'Ik ben niet van plan het erbij te laten en wil dien vriend persoonlijk een reprimande toedienen.'

Ik accepteer alle reprimandes als dit betekent dat meer mensen Couperus' werk of andere prachtliteratuur gaan (her)lezen. Daarom begon ik aan *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan*. Inkorten is voor mij nog een brug te ver, dus ik richt me op het hertalen, hoofdstuk voor hoofdstuk, met de historische woordenboeken online erbij. Wekelijks plaats ik een hoofdstuk op mijn website (www.michellelevandijkschrijft.nl), zodat iedereen kan meelesen en reageren.

Wat zijn de grootste of pijnlijkste veranderingen? Er zijn kleine veranderingen op woordniveau: kroezig haar wordt krullend haar, coterie - kring, veston-jasje - colbertje, rez-de-chausée - begane grond. Dan zijn er veranderingen ter verduidelijking: in de dialogen voeg ik soms toe wie wat zegt. Ook kies ik ervoor om de vele aanduidingen van een en dezelfde persoon te beperken. Mama Ottilie is ook Lietje, dat is helder, maar dat zij ook mevrouw Steyn de Weert wordt genoemd, is voor een jonge lezer onbegrijpelijk.

De grootste veranderingen zijn echter die op zinsniveau. In dialogen zijn er weinig wijzigingen nodig, maar in de beschrijvingen komen er zinsconstructies voor waarover ook een ervaren lezer struikelt. Ter illustratie hieronder één zin uit hoofdstuk II, met mijn hertaling:

V.l.n.r.: Michelle van Dijk, Rémon van Gemeren en Louis Couperus. Bronnen: michellelevandijkschrijft.nl (foto: Ralf Emmerich). Foto Rémon van Gemeren: Rob Mostert.

Nu, meende nicht Adèle – die al zoo lang bij grootpapa Takma het huishouden deed; zij ook eene Takma, en ongehuwd –: een eerste liefdesromannetje, dat een meisje van even twintig doorleeft en waarom ze ongelukkig is: een verbroken engagement met een kerel, die zijn maitresse opzocht, na 's avonds bij zijn meisje te zijn geweest, zoo een romannetje is niet van invloed op het leven, en al had Elly een tijdje gekwijnend, Lot Pauws maakte haar gelukkig, en beter, blij van lach, en roze van wangen.

Nicht Adèle, die al zo lang het huishouden van opa Takma deed, zelf ook een Takma en ongehuwd, dacht er eens over na. Een eerste liefdesromannetje, dat een meisje van net twintig beleeft en dat haar ongelukkig maakt, een verbroken verloving met een kerel die zijn minnares opzocht nadat hij 's avonds bij zijn meisje was geweest: zo'n romannetje is niet van invloed op het leven. Al had Elly een tijdje gekwijnend, Lot Pauws maakte haar gelukkig en beter, blij van lach en roze op de wangen.

Het ultieme doel is een uitgave in boekvorm, tegen cadeauprijs verkrijgbaar voor alle scholen en bibliotheken in Nederland. Geïnteresseerden kunnen zich via mijn website melden. (Michelle van Dijk)

Geen kippenvel of vergetelheid

Het idee van Marita Mathijssen en ongetwijfeld vele anderen om oude literatuur (laten we zeggen tot en met het fin de siècle) te hertalen, roept uiteenlopende reacties op. Overigens is het wellicht vreemd dat van Mathijssen haar handboek voor editiewetenschappen, *Naar de letter* (1995), nu al de kachel in mag. Als je voor hertalen bent, ben je dan ook meteen tegen alle uitgaven in de originele taal, al dan niet voorzien van inleidingen en annotaties? Je kunt allicht stellen dat deze naast elkaar kunnen bestaan.

De wens van hertalen is begrijpelijk, want de belangstelling voor literatuur onder jongeren loopt geleidelijk terug. Dat is een feit waar je, om te beginnen, echt aan moet geloven. Tevens is het zonneklaar dat veel jongeren moeite hebben met het lezen van oude literatuur, en zich door de ouderwetse taal gedemotiveerd voelen. Ik merk als docent Nederlands op een gymnasium dat heel wat leerlingen zelfs het Nederlands uit de jaren zestig of tachtig van de twintigste eeuw al gedateerd en enigszins hinderlijk vinden. Slechts een kleine minderheid beleeft plezier in het lezen van literatuur van voor de Eerste Wereldoorlog.

Toch ben ik tegen hertalen. Ik ben blij dat het sympathieke voorstel van Michelle van Dijk geen bewerking betreft. Mijn ervaring met bewerken is dat het verhaal te veel 'beschadigd' is om nog recht te kunnen doen aan het origineel. Te veel aspecten die de schrijver weloverwogen in zijn verhaal heeft opgenomen – observaties, uitdiepingen, gesproken woordjes, kortom allerlei verschillende elementen – zijn verdwenen, waardoor het literaire werk niet meer recht doet aan wat hij heeft willen uitbeelden, aan de eigenlijke betekenis ervan. De betrekkelijk succesvolle bewerking (en hertaling) van *Max Havelaar* door Gijsbert van Es uit 2010 heb ik ronduit met afschuw gelezen.

Maar ook hertalen gaat mij te ver. Eigenlijk om dezelfde reden: te weinig van het oorspronkelijke werk blijft over. De stijl van een schrijver, zijn eigen stem, zijn eigen taal, geeft zijn werk juist de voor hem typerende signatuur, sfeer, stemming. Het fragment dat Van Dijk uit *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan* heeft hertaald, leest zonder meer prettig en soepel, meer dan het origineel. Maar het is Couperus niet meer. Het mag sommigen wellicht ontroeren die anders geenszins zouden worden ontroerd, maar wat hen ontroert, is niet de 'echte' schrijver, maar een afgeleide.

Ik leg me erbij neer dat literatuur, hoogstwaarschijnlijk, een steeds minder grotere rol zal spelen in Nederland – laat ik me daartoe beperken. De oorzaken zijn bekend: te veel concurrentie van andere bezigheden, een andere levensstijl, en navenant minder ruimte voor literatuur in alle facetten van onze samenleving, in de eerste plaats het onderwijs. Is dat erg? Ja, ik vind dat erg. Maar het is onvermijdelijk. We hebben in Nederland de grote pech dat onze taal relatief snel veranderd is. Wie literatuur leest in het, zeg, Duits, Frans

of Engels van honderd of zelfs tweehonderd jaar geleden, ziet hoe weinig de taal is verouderd. Die 'handicap' is echter nog geen vrijbrief om te hertalen.

Zit ik nu te somberen? Ben ik zo'n pessimist? Met mate, zoals ik ook met mate een optimist ben: ik geloof dat mensen altijd verhalen nodig zullen hebben, en dat boeken, naast tal van andere kunstvormen, nog heel lang die behoefte zullen bevredigen. Ik prefereer een kleine(re) groep mensen die belangstelling heeft voor literatuur in haar 'echte' vorm. Ik wil dat gerust een bepaald soort elite noemen. Het is mij liever dan een veel grotere groep mensen die interesse hebben voor iets wat voor mij toch veel weg heeft van kitsch. Ik ben sterk vóór herspelling en zeer leerzame annotaties (onder aan de pagina). De laatste uitgave van *School-Idyllen* (1900) van Top Naeff uit 2010 vind ik een prachtig voorbeeld (neem de bekende eerste zin: 't Was krans bij Jeanne van Laar.').

Overigens, niet onbelangrijk, heb ik geen moeite met het hertalen van literatuur tot en met, ongeveer, de achttiende eeuw. De taal uit die tijden staat voor bijna iedereen te ver weg om nog te kunnen doordringen tot de tekst. En een bloemlezing uit een of meerdere werken – ook een vorm van inkorten – is eveneens waardevol. Tijdens mijn studie las ik een boeiende, zelfs spannende inkorting van *Cornelia Wildschut* (1793-1796) van Wolff en Deken, waarin de lijn van het oorspronkelijke verhaal nog goed te volgen was.

Voor bijvoorbeeld de romans van Couperus ligt dat anders. Ik heb de nodige leerlingen gehad die zeiden: je moet er even aan wennen, er even moeite voor doen, maar dan leest het goed en is de zangerige, bloemrijke taal zelfs mooi. Aan dergelijke benaderingen hecht ik waarde. Zulke lezers moeten we dan ook niet verleiden om het op de makkelijke manier te doen en een hertaald boek te lezen. Vandaar dat ik niet geloof in een praktijk van hertaalde én niet hertaalde literatuur naast elkaar. Dat biedt keuzevrijheid, maar weerhoudt velen van de teksten zoals de schrijvers ze ons voorleggen, en dus ook van hun betekenis. Daarmee gooi ik onze cultuur niet weg; ik behoud haar juist. ♣
(Rémon van Gemeren)

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Zesentwintigste jaargang, nummer 51, juni 2018
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Spiegelstraat 20a
2332 BD Leiden
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
Twitter: @louis_couperus
Facebook: louiscouperus
Rekeningnummer: NL10 INGB 0000 6003 67
ten name van Stichting Louis Couperus Genootschap
- Redactie** Rémon van Gemeren
Looi van Kessel
Hester Meuleman (hoofdredacteur)
Liesje Schreuders
- Vormgeving** Pim Oxener, Boskoop
- Drukker** Twigt GrafiMedia, Moordrecht
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 25,-. De laatste vijf nummers zijn voor € 9,80 te bestellen en oudere nummers voor € 4,80, beide exclusief verzendkosten, via het online bestelformulier op www.louiscouperus.nl.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* graag als Word-document sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl